ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΣ ΔΕΛΗΓΕΩΡΓΗ - ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ

ΕΝΑ ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ - ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΣΤΗ ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

Α. Μετὰ ἀπὸ μακροχρόνιες ἔρευνες στὴ βιολογία, τὴν ψυχολογία καὶ τὴ Λογικὴ ἐπάνω στὴ δομὴ καὶ τὴ λειτουργία τῆς σκέψης, ὁ JEAN PIAGET διατυπώνει, τὸ 1947, μιὰ γενετικὴ θεωρία τῆς νόησης [1] ποὺ στάθηκε ἡ βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς Γενετικῆς Ἐπιστημολογίας. [2]

Ἀντικείμενο τῆς Γενετικῆς ἐπιστημολογίας εἶναι ἡ μελέτη τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο συγκροτοῦνται ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ γνώση [3] σ' ὅλα τὰ στάδια τῆς γένεσής τους. Βασισμένη στὴν ἀρχὴ ὅτι κάθε γνώση ἔχει μιὰ δική της δομὴ καὶ μιὰ δική της λειτουργία, ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία προχωρεῖ σὲ μιὰ συγκριτικὴ ἀνατομία διαφόρων τύπων ἐπιστημονικῆς καὶ φιλοσοφικῆς σκέψης ἀναλύοντας τὴ λειτουργία τους ἀπὸ τὰ πρῶτα στάδια τῆς συγκρότησής τους ὡς τὴν τελική τους διαμόρφωση. [4]

Οἱ μέθοδοι τῆς Γενετικῆς ἐπιστημολογίας εἶναι γενετικὲς καὶ λογιστικές. [5] Οἱ γενετικὲς μέθοδοι εἶναι ἡ ψυχογενετική, [6] ἡ ἱστορικο-κριτικὴ [7] καὶ ἡ

---

1. Στὸ ἔργο του *La psychologie de l'intelligence*, Παρίσι 1947.

2. Μιὰ πρώτη ἔκθεση τῆς Γενετικῆς ἐπιστημολογίας πραγματοποιεῖται στὸ τρίτομο ἔργο τοῦ PIAGET, *Introduction á l'épistémologie génétique*, Παρίσι, τόμ. 1 1949, τόμ. 2 1950, τόμ. 3 1951.

3. Ὁ PIAGET διακρίνει τὴ φιλοσοφικὴ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση μὲ βάση τὸ ἀντικείμενό τους· ἐνῶ ἡ φιλοσοφία ἐξετάζει τὴν ὁλότητα τοῦ πραγματικοῦ κι ἑπομένως τὸ σύνολο τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας, ἡ ἐπιστήμη ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ στὴ γνώση. (Βλ. J. PIAGET, *Sagesse et illusions de la philosophie*, Παρίσι 1970, σ. 57).

4. *Logique et connaissance scientifique*, διεύθυνση J. PIAGET, Παρίσι 1967, σ. 125. Ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία προϋποθέτει τὴν ὕπαρξη μιᾶς διαδικασίας τῆς γένεσης, ἀντίθετα μὲ τὶς ἀντιγενετικὲς θεωρίες, ὅπως εἶναι ὁ Πλατωνισμός, ὁ ἀπριορικὸς ἰδεαλισμός, ἡ φαινομενολογία κ.ἄ. ποὺ ἀποκλείουν τὴν ὕπαρξη τῆς διαδικασίας τῆς γένεσης στὴν παραγωγὴ τῆς γνώσης, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι θεωροῦν τὴ φύση τῶν ὀργάνων τῆς γνώσης ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ψυχολογική, ἱστορικὴ καὶ κοινωνική τους ἀνάπτυξη.

5. Οἱ λογιστικὲς μέθοδοι ποὺ χρησιμοποιεῖ ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία εἶναι: ἡ μέθοδος τῆς ἄμεσης ἀνάλυσης, ἡ ἁπλὴ δηλαδὴ στοχαστικὴ ἀνάλυση τῶν ὅρων ποὺ καθορίζουν τὴ γνώση, καὶ ἡ φορμαλιστικὴ ἀνάλυση, τὸ σύνολο δηλαδὴ τῶν μεθόδων μὲ τὶς ὁποῖες ἐξετάζονται οἱ συνθῆκες μέσα στὶς ὁποῖες σχηματοποιεῖται ἡ γνώση καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο συντονίζεται μὲ τὴν ἐμπειρία ἡ σχηματοποίηση αὐτή. (Βλ. *Logique et connaissance...*, ὅ.π., σσ. 66-78 καὶ 79-105).

6. Ψυχογενετικὴ μέθοδο ἀνάλυσης ὁ PIAGET ὀνομάζει τὴ μέθοδο μὲ τὴν ὁποία διερευνοῦμε τοὺς ψυχολογικοὺς μηχανισμοὺς μέσα ἀπὸ τοὺς ὁποίους συγκροτεῖται ἡ νόηση. (Βλ. *Logique et connaissance...*, ὅ.π., σσ. 118-127).

7. Ἱστορικο-κριτικὴ μέθοδος ἀνάλυσης εἶναι ἡ μέθοδος μὲ τὴν ὁποία παρακολουθοῦμε

κοινωνιογενετική,[8] οἱ ὁποῖες συνεργάζονται μεταξύ τους ἀσκώντας ἕναν ἀμοιβαῖο ἔλεγχο ἡ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη. 'Αλλὰ ἐνῶ στὴ γενετικὴ θεωρία τῆς νόησης τοῦ PIAGET ἡ ψυχογενετικὴ μέθοδος εἶναι αὐτὴ κυρίως μὲ τὴν ὁποία διερευνᾶται ἡ ἀνατομία τῆς νοητικῆς δομῆς τῶν 'Υποκειμένων ποὺ παίρνουν μέρος στὶς πειραματικὲς ἔρευνες, στὴ Γενετικὴ ἐπιστημολογία, οἱ μέθοδοι μὲ τὶς ὁποῖες διερευνᾶται ὁ τρόπος συγκρότησης ἑνὸς ὁρισμένου τύπου φιλοσοφικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς γνώσης, μιᾶς ἔννοιας λ.χ. ἢ μιᾶς θεωρίας, εἶναι κυρίως ἡ ἱστορικο-κριτικὴ καὶ κοινωνιογενετική.

Τόσο ὅμως ἡ γενετικὴ θεωρία τῆς νόησης τοῦ PIAGET ὅσο καὶ ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία γενικὰ[9] στηρίζονται στὴ μελέτη τῆς σχέσης 'Υποκειμένου - 'Αντικειμένου ποὺ ἀπέδειξε μὲ πειραματικὸ τρόπο ὅτι ἡ σχέση αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴ θεμελιώδη ἐπιστημολογικὴ ἀρχὴ πάνω στὴν ὁποία ὁ ἐπιστήμονας ἢ ὁ φιλόσοφος χρειάζεται νὰ θεμελιώνουν τὴ θεωρία τους προκειμένου νὰ προωθήσουν σ' ἕναν ὑψηλότερο βαθμὸ τὶς γνώσεις ποὺ ἔχουν ἤδη κατακτηθεῖ στὸν τομέα τῶν ἐρευνῶν τους.

Παρὰ τὴ σχετικὰ πρόσφατη ἀναγνώριση τῆς ἐπιστημολογικῆς σημασίας ποὺ παρουσιάζει ἡ σχέση 'Υποκειμένου - 'Αντικειμένου γιὰ τὴ συγκρότηση μιᾶς φιλοσοφικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς θεωρίας, ἡ γνωσιολογικὴ καὶ ὀντολογικὴ της προβληματικὴ σημαδεύει μὲ ποικίλους τρόπους ὁλόκληρη τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας. Δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ διαδικασία ποὺ ἀκολούθησε στὴν ἀνάπτυξή της ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη καθορίστηκε οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὸ ἀποκλειστικὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔδειξαν τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα ἄλλοτε γιὰ τὸ 'Υποκείμενο, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία φιλοσοφικῶν ρευμάτων ὅπως ὁ ἀπριορικὸς ὀρθολογισμός, ὁ ἰδεαλισμός, ὁ σπιριτουαλισμὸς κ.ἄ. κι ἄλλοτε γιὰ τὸ 'Αντικείμενο, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία ἀντίθετων φιλοσοφικῶν ρευμάτων, ὅπως εἶναι ὁ ἐμπειρισμός, ἡ αἰσθησιοκρατία, ὁ κοινὸς ὑλισμὸς κ.ἄ.

Οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο

τὴν ἱστορικὴ ἀνάπτυξη τῶν διαδικασιῶν μέσα ἀπὸ τὶς ὁποῖες προκύπτει μιὰ ἐπιστημονικὴ ἢ φιλοσοφικὴ ἔννοια, θεωρία κλπ. Ἡ μέθοδος αὐτὴ προχωρεῖ ἀναδρομικά, ξεκινᾶ δηλαδὴ ἀπὸ μιὰ σύγχρονη λ.χ. θεωρία γιὰ νὰ φτάσει στὶς ἱστορικὲς ἀλλὰ ἄμεσα συνδεδεμένες μὲ αὐτὴ συνθῆκες σχηματισμοῦ της. (Βλ. *Logique et connaissance...*, ὅ.π., σσ. 116-118).

8. Μὲ τὴ χρήση τῆς μεθόδου αὐτῆς, ἡ ὁποία παρακολουθεῖ τοὺς κοινωνικοὺς ὅρους ποὺ καθορίζουν τὴ γένεση μιᾶς φιλοσοφικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς γνώσης, ὁ Piaget ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάγκη μιᾶς κοινωνιολογικῆς ἀνάλυσης τῶν ἱστορικῶν ὅρων κάτω ἀπὸ τοὺς ὁποίους διαμορφώνονται τὰ στοιχεῖα τῆς φιλοσοφικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς σκέψης. Ὡς πρότυπο τέτοιας ἀνάλυσης ἀναφέρει τὶς ἐργασίες τοῦ G. LUCACS γιὰ τὰ λογοτεχνικὰ σύμβολα καὶ τὶς μελέτες τοῦ L. GOLDMANN ἐπάνω στὰ φιλοσοφικὰ συστήματα τοῦ Kant καὶ τοῦ Pascal. (Βλ. J. PIAGET, *Introduction à l'épistémologie génétique*, ὅ.π., τόμ. 3, σ. 198).

9. Ἔτσι ὅπως διαμορφώθηκε στὸ Διεθνὲς Κέντρο Γενετικῆς Ἐπιστημολογίας στὴ Γενεύη, μὲ τὴ συνεργασία πολλῶν ἐπιστημόνων ποὺ ἐργάστηκαν σὲ ποικίλους τομεῖς τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας.

συσχετίζονται τὸ Ὑποκείμενο καὶ τὸ Ἀντικείμενο καὶ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο λειτουργεῖ ἡ ἀναγκαία τους σχέση σὲ κάθε θεωρητικὴ προσέγγιση τῆς πραγματικότητας, θὰ δημιουργηθοῦν βαθμιαῖα κι ὄχι πάντως πρὶν ἀπὸ τὴ συστηματικὴ ὁριοθέτηση τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν πλαισίων τῆς γνώσης.

Μποροῦμε ἔτσι νὰ ποῦμε ὅτι ἡ πλατωνικὴ θεωρία τῶν ἰδεῶν στηρίχτηκε σὲ μιὰ διαλεκτικὴ ποὺ παρακολουθεῖ τὴν κίνηση τῶν Ἰδεῶν αὐτῶν καθαυτῶν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ Ὑποκείμενο ποὺ ἁπλῶς τὶς θεᾶται κάτω ἀπὸ εἰδικοὺς ὅρους ὅπως εἶναι ἡ μέθεξη ἢ ἡ ἀνάμνηση. Βέβαια, ἡ ἀριστοτελικὴ θεωρία θὰ ἀναζητήσει στερεώτερες βάσεις καὶ θὰ τοποθετήσει τὶς ἰδέες μέσα στὸν κόσμο· αὐτὸ ὅμως δὲν θὰ κάνει τὸ Ὑποκείμενο περισσότερο ἐνεργητικὸ ἀπ' ὅ,τι ἦταν στὴν πλατωνικὴ θεωρία. Γιατὶ οἱ Μορφὲς ἀκόμη καὶ στὴν ἐν δυνάμει κατάστασή τους εἶναι αὐτὲς οἱ ὁποῖες, μέσα ἀπὸ μιὰν ὁρισμένη διάταξή τους, ὀργανώνουν τὸν κόσμο. Τὸ Ὑποκείμενο ἁπλῶς τὶς ἀνακαλύπτει μὲ τὴ διαδικασία τῆς αἰσθητηριακῆς ἀντίληψης τῶν ἀντικειμένων καὶ μὲ τὴ διαδικασία τῆς ἀφαίρεσης τῶν ἀντιληπτικῶν δεδομένων μέσα ἀπὸ τὶς λογικὲς προτάσεις ποὺ καταστρώνει. Μὲ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ καρτεσιανοῦ cogito, θ' ἀναγνωρισθεῖ στὸ Ὑποκείμενο ὁ ἐνεργητικὸς ρόλος ποὺ παίζει στὶς διαδικασίες παραγωγῆς τῶν γνώσεων. Παράλληλα, μὲ τὴ θεωρητικὴ κινηματικὴ τοῦ Γαλιλαίου, ὅπου γίνονται καὶ οἱ πρῶτες προσπάθειες πειραματικῆς ἀπόδειξης τῶν πορισμάτων τῆς λογικῆς παραγωγῆς, τὰ γεωμετρικὰ σχήματα παύουν ν' ἀποτελοῦν προϊόντα τοῦ νοῦ καὶ θεωροῦνται σημεῖα τῆς κίνησης μέσα στὸ χῶρο, ποὺ ἀποκτᾶ ἔτσι τὴ δυναμική του διάσταση κι ἐπιβάλλει στὸ Ὑποκείμενο μιὰν ὁρισμένη λογικὴ διάρθρωση τῶν τρόπων μὲ τοὺς ὁποίους προσεγγίζει τὴν ἐμπειρία ὡς ἀναγκαῖο ὅρο γιὰ τὴν ἀπόκτηση γνώσης τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ὁ Leibniz θὰ διερευνήσει τὸ Ὑποκείμενο σ' ὅλη του τὴ δυναμικότητα γιὰ ν' ἀναγάγει τελικὰ τὸ ἄπειρο, προϊὸν τῆς σκέψης, σὲ μέγεθος τοῦ φυσικοῦ κόσμου. [10] Ἡ ἰσορροπία τῶν ὅρων τοῦ Ὑποκειμένου καὶ τοῦ Ἀντικειμένου, στὴν ὁποία ἔφτασε ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη μὲ τὶς συνδυασμένες προσπάθειες τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Descartes, διαταράσσεται καὶ πάλι, ὄχι χωρὶς λόγο· γιατὶ τόσο ἡ ἐμπειρία ὅσο καὶ ὁ λόγος χρειάζονται συνεχεῖς κι ὁλοένα ἀκριβέστερους προσδιορισμούς. Ἔτσι ἡ φιλοσοφία θὰ διαγράψει, σ' ἕνα νέο κύκλο προσπαθειῶν, μιὰ πορεία ἐναλλακτικῆς διερεύνησης τοῦ Ὑποκειμένου καὶ τοῦ Ἀντικειμένου, στὰ πλαίσια τῆς ὁποίας θὰ δοθεῖ ἔμφαση ἄλλοτε στὸ Ὑποκείμενο σὲ βάρος τοῦ Ἀντικειμένου κι ἄλλοτε στὸ Ἀντικείμενο σὲ βάρος τοῦ Ὑποκειμένου.

10. Ἀντίθετα μὲ τὸν Descartes ποὺ θεωρεῖ τὴ γεωμετρικὴ ἔκταση πραγματικὴ ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ μέτρηση εἶναι αὐτὴ ποὺ γεννᾶ τὸν ἀριθμό, ὁ Leibniz, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴ Σχολαστικὴ παράδοση ποὺ προχωροῦσε ἀπὸ τὸ εἶναι στὴ γνώση, θὰ θεωρήσει τὴ συνέχεια τῆς ὕλης ἰδεατὴ μὲ βάση τὴν ἀντίληψη ὅτι τὰ Μαθηματικὰ εἶναι προέκταση τῆς Λογικῆς καὶ ὁ ἀριθμὸς ἕνα λογικὸ κατασκεύασμα. Ἔτσι ξαναβρίσκουμε στὶς μονάδες τοῦ Leibniz τὸν βιταλισμὸ τῶν Μορφῶν, ποὺ δεχόταν ὁ σχολαστικισμὸς καὶ τὸν ὁποῖο ἀπέρριψε ὁ Descartes. (Βλ. Yvon Belaval, *Leibniz critique Descartes*, Παρίσι 1960, σ. 233).

Παράλληλα, στὸν ἴδιο χῶρο τῆς φιλοσοφίας οἱ ὅροι Ὑποκείμενο καὶ Ἀντικείμενο ἐξετάζονται ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν γνωσιολογική ἀλλὰ κι ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογικὴ καὶ ἱστορική τους ἄποψη. Ἔτσι τὰ δυαδικὰ σχήματα «ἄνθρωπος - φύση» τοῦ Feuerbach ἢ «ἄτομο - ἀνθρωπότητα» τοῦ Comte, ποὺ διατυπώνονται στὰ πλαίσια τῆς φιλοσοφίας τοῦ 19ου αἰ., ἀποτελοῦν προωθημένες προσπάθειες προσδιορισμοῦ ὄχι μόνον τῆς γνωσιολογικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς πρακτικῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν κόσμο (φυσικὸ καὶ κοινωνικό).

Μιὰ τέτοια ἀργὴ ἐξέλιξη τῆς προβληματικῆς μὲ τὴν ὁποία εἶναι φορτισμένη ἡ σχέση Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὸ γεγονὸς ὅτι ἡ σχέση αὐτὴ παρακολουθεῖ ἄμεσα (θεωρητικοποιώντας την μέσα ἀπὸ τοὺς δικούς της ὅρους) τὴν ἴδια τὴν ἱστορικὴ πορεία τῶν ἀνθρώπων στὸ πεδίο τῆς γνώσης καὶ στὸ πεδίο τῆς πράξης. Θὰ χρειαστεῖ ἔτσι μιὰ τεράστια ἱστορικὴ πεῖρα ἕως ὅτου, στὴ βάση παραμέτρων καὶ σταθερῶν, προσδιορισθοῦν μὲ ἀκρίβεια καὶ σύμφωνα μὲ τὶς συνθῆκες ποὺ καθορίζουν κάθε φορὰ τὴ ζωή μας οἱ ἱστορικὲς καὶ γνωσιολογικές μας σχέσεις μὲ τὸν κόσμο.

Ὁ προσδιορισμὸς τῆς διαλεκτικῆς λειτουργίας τῆς σχέσης Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου θὰ πραγματοποιηθεῖ στὶς κριτικὲς φιλοσοφικὲς μελέτες τοῦ Marx καὶ θὰ ἐδραιωθεῖ στὶς κοινωνιολογικὲς ἀναλύσεις του.[11] Ἡ ἀνακάλυψη αὐτὴ μὲ τὴ διατύπωση τῶν νόμων τοῦ κοινωνικοῦ γίγνεσθαι καὶ τὸν προσδιορισμὸ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ποὺ στὸ ἑξῆς δὲν θὰ ὁρίζονται μὲ πλασματικὰ σχήματα τοῦ τύπου «ἄνθρωπος - κοινωνία», ἀλλὰ μὲ τοὺς ἐπιστημονικοὺς ὅρους «κοινωνικὲς τάξεις», «κοινωνικὰ στρώματα», «σχέσεις παραγωγῆς» κλπ., ὑπῆρξε γιὰ τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες ὅ,τι ἡ νευτωνικὴ φυσικὴ γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἔχει βρεῖ τὴν ἀνάλογη ἀναγνώριση ἐκ μέρους ὁρισμένων κοινωνιολόγων ὀφείλεται στὶς ἰδεολογικὲς παρεμβάσεις ποὺ δέχεται ἡ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση κι ἀπὸ τὶς ὁποῖες κατὰ κανόνα εἶναι ἀπερίσπαστες οἱ ἔρευνες τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν· ἀπόδειξη εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχει μιὰ διεθνῶς ἀναγνωρισμένη κοινωνιολογία, ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὴν ἐπιστήμη τῆς φυσικῆς.

Δὲν ἐξετάζουμε τὴ σχέση Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου στὰ πλαίσια μιᾶς

---

11. Στὶς θέσεις γιὰ τὸν Φώυερμπαχ (*Etudes philosophiques*, Παρίσι 1974, σσ. 47-51), ὅπου διατυπώνονται οἱ γνωσιολογικὲς ἀρχὲς τῆς διαλεκτικῆς θεωρίας του, ὁ Μὰρξ θὰ ἐπισημάνει τὴν ἀδυναμία τοῦ κοινοῦ ὑλισμοῦ νὰ συλλάβει τὸ ἐξωτερικὸ ἀντικείμενο σὲ σχέση μὲ τὴ νοητικὴ καὶ πρακτικὴ δραστηριότητα τοῦ Ὑποκειμένου. Οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὴ γένεση τῆς γνώσης θὰ διατυπωθοῦν ἀναλυτικότερα στὸ κεφάλαιο γιὰ τὴ μέθοδο, στὸ ἔργο του «Συμβολὴ στὴν κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας» καὶ κυρίως στὸ Κεφάλαιο, στὸν πρόλογο τῆς β' ἔκδοσης τοῦ ὁποίου διατυπώνεται ἡ ἀρχὴ ὅτι μιὰ θεωρία, ἔχοντας ἀφομοιώσει τὸ ἀντικείμενο στὶς λεπτομέρειές του κι ἀναλύοντάς το στὶς ἀφηρημένες του σχέσεις, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναπαράγει θεωρητικὰ τὴν πραγματικότητα αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸ νὰ δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωση μιᾶς a priori σύνθεσης.

εἰδικῆς ἐπιστήμης, (τῆς κοινωνιολογίας λ.χ., ὅπου ἡ σχέση αὐτὴ ἀποκτᾶ ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον μὲ τὴν εἰσαγωγὴ νέων διαλεκτικῶν ἐννοιῶν ποὺ ἐπιβάλλει στὴν ἀνάλυση τῶν κοινωνικῶν γεγονότων), ἀλλὰ στὸ εὐρύτερο πλαίσιο τῆς γενετικῆς ἐπιστημολογίας, γιατὶ σ' αὐτὸ τὸ χῶρο ἔχουμε τὴ δυνατότητα νὰ παρακολουθήσουμε τὴ σχέση Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου σ' ὁλόκληρο τὸ φάσμα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ φιλοσοφικῆς σκέψης, ἐξετάζοντας κατὰ πόσον εἶναι δυνατὸ ἡ σχέση αὐτὴ ν' ἀναχθεῖ σὲ κριτήριο ἐπιστημονικῆς ἐγκυρότητας τῶν συστημάτων ποὺ συγκροτεῖ τὸ νοητικὸ Ὑποκείμενο προσεγγίζοντας τὸ πραγματικό. Εἴμαστε δηλαδὴ σὲ θέση νὰ διερευνήσουμε ἂν ἡ σχέση Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου ἐπιβάλλει στὰ ἐπιστημονικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συστήματα, ὡς ὅρο τῆς ἴδιας τῆς ἐγκυρότητάς τους, τὴ γενικὴ ἀρχὴ νὰ συγκροτοῦν διαρθρωμένες μὲ συνάφεια ἀλληλουχίες προσδιορισμῶν, νόμων, ἐννοιῶν, κατηγοριῶν κλπ., πού, ὑπακούοντας σὲ μιὰν ἐσωτερικὴ οἰκονομία, θὰ ἐκφράζουν τὰ γνωρίσματα, τὶς ἰδιότητες καὶ τὶς σχέσεις τῆς πραγματικότητας ποὺ προσεγγίζουν, ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμὴ θὰ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ μεταλλάσσονται μέσα ἀπὸ τὶς θεωρητικὲς καὶ πρακτικὲς παρεμβάσεις τοῦ Ὑποκειμένου.

Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἀποδίδουμε μιὰν ἀπόλυτη ἰσχὺ στὰ συμπεράσματα τοῦ PIAGET σχετικὰ μὲ τὴ λειτουργία τῆς σχέσης Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου. Εἶναι γεγονὸς πάντως ὅτι οἱ ἀπόψεις του ἔχουν ἀναγνωρισθεῖ στοὺς κύκλους τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων, ὅπου πιστεύεται ὅτι θέτουν τέρμα σὲ συζητήσεις ποὺ κράτησαν πάνω ἀπὸ ἕναν αἰώνα στὸν τομέα τῆς Γενετικῆς κι ὅτι θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ ἰσχύουν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς μελλοντικὲς ἀνακαλύψεις τῆς βιοχημείας.[12] Μὲ τὴν ἴδια ἔννοια, δὲν ἀποκλείουμε τὴ δυνατότητα νὰ δοθοῦν στὴ βάση μιᾶς ἄλλης τάξης δεδομένων, μὴ βιολογικῆς ἢ μὴ ψυχολογικῆς, διαφορετικὲς ἑρμηνεῖες τῆς λειτουργίας τῆς σχέσης αὐτῆς. Ἡ περίπτωση λόγου χάρη τοῦ Γάλλου H. WALLON, ὁ ὁποῖος ἔδωσε μιὰ κοινωνιολογικὴ ἑρμηνεία τοῦ περάσματος ἀπὸ τὴν πράξη στὴ σκέψη,[13] ἀντίθετα μὲ τὸν PIAGET ποὺ ἐξήγησε τὸ φαινόμενο ψυχογενετικὰ πρὶν τὸ παρακολουθήσει μὲ ἱστορικοὺς καὶ κοινωνιολογικοὺς ὅρους στὸ πεδίο τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης, εἶναι ἐνδεικτική. Οὐσιαστικὰ πάντως καὶ οἱ δυὸ θεωρητικοὶ ἀντιλαμβάνονται τὴν πράξη ὡς πρωταρχικὸ παράγοντα γιὰ τὴ γένεση τῆς σκέψης· συμφωνοῦν δηλαδὴ ὡς πρὸς τὴ διαλεκτικὴ λειτουργία τῆς σχέσης Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου, ἐφόσον ἡ πράξη εἶναι αὐτὴ ποὺ δημιουργεῖ τὴ διαλεκτικὴ συσχέτιση

---

12. Βλ. σχετικὰ JEAN - PIERRE FAURE, «Après le règne absolu de la génétique le retour au «milieu»», *La pensée* 182 (1975), σσ. 84-96. Δὲν εἶναι περίεργο ποὺ ὁ FAURE ὀνομάζει τὸν PIAGET φιλόσοφο.

13. H. WALLON, *De l'acte à la pensée*, Παρίσι 1970. Ὁ συγγραφέας ἀναλύοντας μὲ ἀκρίβεια καὶ στοχαστικὸ βάθος τὴ θεωρία τῆς νόησης τοῦ PIAGET ἀναγνωρίζει τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ θεωρία αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν πιὸ προωθημένη ψυχογενετικὴ ἐξήγηση τῆς νοητικῆς δομῆς. (Βλ. σχετικὰ ὅ.π., σσ. 27-40).

τῶν δύο ὅρων. Ἂν τώρα ὁ WALLON ἐξετάζει τὴν πράξη μὲ κοινωνιολογικοὺς ὅρους, ἐνῶ ὁ PIAGET, στὴν πρώτη φάση τῶν ἐρευνῶν του μὲ τὴ μορφὴ ψυχολογικοῦ συντονιστικοῦ μηχανισμοῦ, μιὰ τέτοια διαφορὰ ἀπόψεων μπορεῖ νὰ συζητηθεῖ στὰ πλαίσια μιᾶς διαλεκτικῆς ἐπιστημολογίας ποὺ θὰ θέτει ὡς ὅρο τῆς ἴδιας τῆς ἐπιστημονικῆς ἐγκυρότητάς της τὸν φωτισμὸ ὅλων τῶν καθοριστικῶν στοιχείων τῆς γνώσης· τόσο δηλαδὴ τῆς βιολογικῆς καὶ ψυχολογικῆς ὅσο καὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς της διάστασης.

Β. Δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ μὲ τὴν κριτικὴ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς νόησης τοῦ PIAGET,[14] ἀλλὰ θὰ τὸν χρησιμοποιήσουμε ὅπως τὸν διατύπωσε, γιατὶ συνοψίζοντας τὴ θεωρία του γιὰ τὴ νόηση, συνδέει τὶς ἐπιστημονικὲς ἔρευνές του μὲ τὶς ἐπιστημολογικές του μελέτες πάνω στὴ βάση τῆς σχέσης Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου, πρᾶγμα ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ παρακολουθήσουμε τὴ σχέση αὐτὴ ἀπὸ μιὰ διπλὴ ἄποψη· ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς θεμελίωσης τῆς διαλεκτικῆς λειτουργίας της μέσα στὴ θεωρία τῆς νόησης κι ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἐδραίωσής της μέσα στὴ Γενετικὴ ἐπιστημολογία.

Σύμφωνα μὲ τὸν ὁρισμό, ἡ στενὴ ἀντιστοιχία ποὺ παρουσιάζει ἡ βιολογικὴ δομὴ τοῦ ὀργανισμοῦ μὲ τὴ λογικὴ δομὴ τοῦ νοητικοῦ του συστήματος καὶ ἡ προσαρμοστική τους φύση εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα δύο βασικῶν διαδικασιῶν: 1) τῆς ἀφομοίωσης (assimilation), τῆς δράσης δηλαδὴ ποὺ ἀσκεῖ ὁ ὀργανισμὸς πάνω στὸ περιβάλλον, προκειμένου νὰ προσλάβει, τοὺς καθορισμοὺς καὶ τοὺς περιορισμοὺς ποὺ αὐτὸ τοῦ ἐπιβάλλει, καὶ 2) τῆς προσαρμογῆς (accomodation), τῆς δράσης δηλαδὴ ποὺ ἀσκεῖ τὸ περιβάλλον πάνω στὸν ὀργανισμὸ καὶ ἡ ὁποία τὸν ὑποχρεώνει νὰ τὴν τροποποιεῖ ἐπιβάλλοντάς της στοιχεῖα ἀπὸ τὴ δική του δομικὴ συγκρότηση.[14]

Ἀντίστοιχες μὲ τὶς ψυχο-βιολογικὲς διαδικασίες τῆς ἀφομοίωσης καὶ τῆς προσαρμογῆς, στὸ ἐπίπεδο τῆς νόησης, εἶναι: 1) ἡ διαδικασία τῆς συνάρτησης[15] καὶ 2) ἡ διαδικασία τῆς ἐξήγησης. Οἱ δυὸ αὐτὲς λογικὲς διαδικασίες διέπονται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐξισορρόπησης, ἡ ὁποία ἔχει τὸ ἀντίστοιχό της στὴ βιολογικὴ ἀρχὴ τῆς ὀργάνωσης ποὺ συνεπάγεται ἡ προσαρμοστικὴ φύση τοῦ ἀτόμου.[16]

Οἱ βιολογικοὶ καὶ ψυχολογικοὶ μηχανισμοί, μέσα ἀπὸ τοὺς ὁποίους προκύπτει ἡ διαλεκτικὴ λειτουργία τῆς σχέσης Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου

---

14. J. PIAGET, *The psychology of intelligence*, Λονδῖνο 1967, σσ. 7-9.

15. Ἡ ἔννοια τῆς συνάρτησης (implication) συμπληρώνει τὴν ἔννοια τῆς αἰτιότητας καὶ λύνει τὸ πρόβλημα τῆς ἐξήγησης στὶς περιπτώσεις ὅπου δὲν ἀντιμετωπίζουμε μιὰ διαδοχὴ γεγονότων, ἀλλὰ ταυτόχρονη ὕπαρξη κι ἀμοιβαία ἐξάρτηση σχέσεων ἢ παραγόντων. (Βλ. σχετικά, J. PIAGET, *Introduction à l'épistémologie génétique*, τόμ. 3, σ. 211 κ.ἑ.).

16. H. WALLON, *De l'acte a la pensée*, ὅ.π., σ. 30.

ὑπακούουν στὴν ἀρχὴ τοῦ ψυχο-φυσιολογικοῦ παραλληλισμοῦ[17] ποὺ προτάσσει ἡ γενετικὴ θεωρία. Δὲν θὰ συζητήσουμε τὴν ἀρχὴ αὐτὴ μὲ εἰδικοὺς ψυχο-βιολογικοὺς ὅρους· οὔτε εἴμαστε οἱ ἁρμόδιοι νὰ τὸ κάνουμε. Θὰ περιοριστοῦμε, ἐδῶ, νὰ θίξουμε τὶς φιλοσοφικὲς καὶ ἐπιστημολογικὲς συνέπειες τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ποὺ δίνει μιὰ ἐπαρκὴ λύση στὸ πρόβλημα τῆς σχέσης τοῦ σώματος μὲ τὴν ψυχὴ κάνοντας φανερὲς τὶς ἀδυναμίες ποὺ παρουσιάζουν, ἀπὸ γνωσιολογικὴ ἄποψη, ὁ ρεαλισμὸς καὶ ὁ ἰδεαλισμός. Ἡ ἴδια ἀρχὴ παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον γιὰ τὸν ἱστορικὸ τῆς φιλοσοφίας ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν συστηματικὸ φιλόσοφο, γιατὶ θέτοντας σὲ ταυτομορφισμὸ τὴν ἀρχὴ τῆς συνάρτησης, ποὺ διέπει τὴ συνείδηση (τὶς σχέσεις δηλαδὴ τῶν ἰδεῶν, ἀξιῶν, συμβόλων κλπ. μεταξύ τους), καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς αἰτιότητας, ποὺ διέπει τὸν ὀργανισμὸ (τὶς βιολογικὲς δηλαδὴ λειτουργίες του), μᾶς δίνει ἕνα μοντέλο ὁλικῆς ἐξήγησης τῆς σχέσης ποὺ συνδέει τὸν ὀργανισμὸ μὲ τὴ συνείδηση μὲ βάση τὴ συνδυασμένη λειτουργία συναρτήσεων καὶ αἰτιότητας.[18]

Ἡ βασικὴ ἔννοια γιὰ τὴ θεωρία τῆς νόησης καὶ γιὰ τὴ θεωρία τῆς γνώσης τοῦ PIAGET εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ἀλληλεπίδρασης. Ὅλες οἱ παραπάνω βιολογικὲς καὶ νοητικὲς λειτουργίες ποὺ ἀναφέραμε καὶ στὶς ὁποῖες στηρίζονται ἡ συγκρότηση τῆς σκέψης καὶ ἡ παραγωγὴ τῆς γνώσης, ὑπακούουν σὲ μιὰ συνεχὴ ἀλληλεπίδραση Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου. Ἡ ἀλληλεπίδραση αὐτὴ εἶναι συνεπῶς ὁ θεμελιώδης νόμος ποὺ διέπει τὴ γνώση τοῦ Ἀντικειμένου ὅσο καὶ τὴ συνειδητοποίηση ἐκ μέρους τοῦ Ὑποκειμένου τῶν ἐσωτερικῶν μηχανισμῶν του ποὺ τὴν κατέστησαν δυνατὴ καὶ οἱ ὁποῖοι μεταλλάσσουν βαθμιαῖα καὶ τὸ ἴδιο τὸ Ὑποκείμενο.[19]

Ἡ γνώση δὲν ξεκινᾶ οὔτε ἀπὸ τὸ Ὑποκείμενο οὔτε ἀπὸ τὸ Ἀντικείμενο, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀλληλεπίδρασή τους· ἀπὸ ἕνα σημεῖο δηλαδὴ Π τὸ ὁποῖο εἶναι

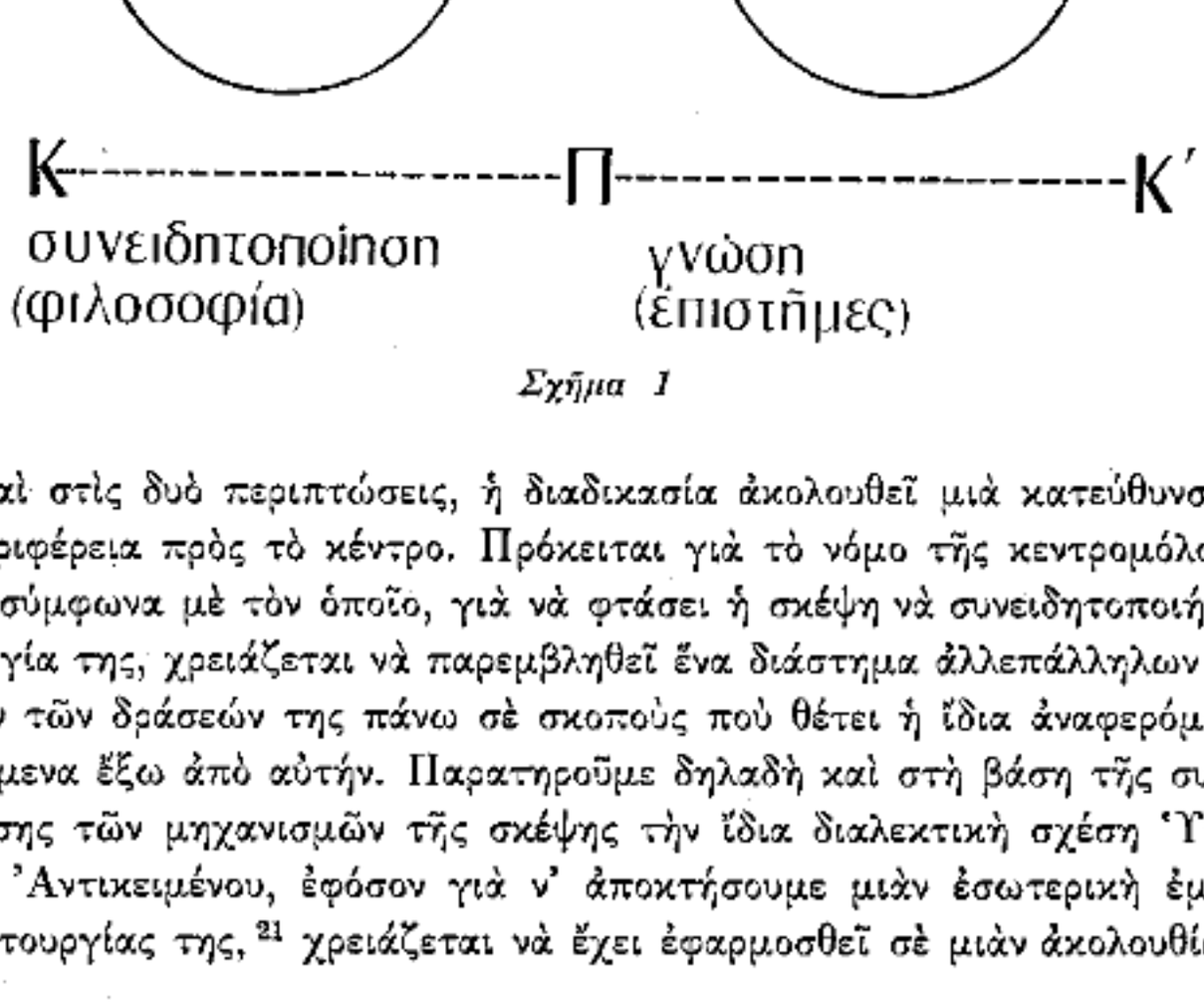
---

17. Μὲ βάση τὴν ἀρχὴ αὐτὴ παραμερίζεται ἡ φροϋδικὴ ἄποψη ποὺ θεωρεῖ ὡς ἕνα σημεῖο μόνον τὴν ψυχολογικὴ ζωὴ προέκταση τοῦ βιολογικοῦ μηχανισμοῦ τῶν ἐνστίκτων, προβολὴ καὶ μετασχηματισμὸ τῆς βιολογικῆς λειτουργίας τοῦ ὀργανισμοῦ, γιὰ νὰ παρακολουθήσει ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα τὴν ἴδια τὴν ψυχικὴ ζωὴ μέσα ἀπὸ τὰ δικά της πρωτότυπα σχήματα, δημιουργώντας ἔτσι μιὰ δυναμικὴ θεωρία τοῦ ὑποσυνείδητου, ἱκανή, μέσα ἀπὸ τὸ μοντέλο ποὺ παρέχει, νὰ παρακολουθήσει χιλιάδες ἀτομικῶν περιπτώσεων, δίνοντας κάθε φορὰ μιὰ λειτουργικὴ ἐξήγηση τῆς προβληματικῆς τους. (Βλ. Γ. ΜΟΥΡΕΛΟΣ, <*Sigmund Freud, ἡ φιλοσοφικὴ σημασία τοῦ ἔργου του*>, *Ἐποχές*, (Μάρτιος 1966), σ. 6). Πρέπει πάντως νὰ ποῦμε ὅτι ὁ PIAGET δέχεται ἀνεπιφύλακτα τὴ δυναμικὴ θεωρία τοῦ ὑποσυνείδητου τοῦ Φρόυντ, περιορίζοντας τὴν κριτική του στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ φροϋδικὴ θεωρία ἀντιλαμβάνεται τὴν ἴδια τὴ συνείδηση. Δὲν δέχεται δηλαδὴ ὁ PIAGET τὴ φροϋδικὴ ἄποψη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ συνείδηση εἶναι ἕνα ἐσωτερικὸ ὄργανο αἴσθησης, ἱκανὸ νὰ δέχεται τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας, ἀνίκανο ὅμως νὰ τοὺς ἐπιφέρει μεταλλαγές. (Βλ. J. PIAGET, *La prise de conscience*, Παρίσι 1964, σ. 261).

18. Γιὰ τὴν ἐνδιαφέρουσα γιὰ τὴ φιλοσοφία προβληματικὴ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς βλ. *Introduction à l'épistémologie génétique*, τόμ. 3, σσ. 171-181.

19. J. PIAGET, *La prise de conscience*, ὅ.π., σ. 261.

περιφερειακὸ ὡς πρὸς τὸ 'Υποκείμενο καὶ ὡς πρὸς τὸ 'Αντικείμενο. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ συνειδητοποίηση, ἡ μετατροπὴ δηλαδὴ τῶν σχημάτων δράσης τοῦ 'Υποκειμένου σὲ ἔννοιες, δὲν ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ 'Υποκείμενο ἢ τὸ 'Αντικείμενο, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς ἀλληλεπίδρασής τους. Μὲ τὴ διαφορὰ ὅμως ὅτι ἡ συνειδητοποίηση προσανατολίζεται πρὸς τοὺς κεντρικοὺς μηχανισμοὺς τῆς δράσης τοῦ 'Υποκειμένου, πρὸς τὸ σημεῖο δηλαδὴ Κ, ἐνῶ ἡ γνώση πρὸς τὶς ἐσωτερικὲς ἰδιότητες τοῦ 'Αντικειμένου στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται, στὸ σημεῖο δηλαδὴ Κ'.

Σχῆμα 1

Καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις, ἡ διαδικασία ἀκολουθεῖ μιὰ κατεύθυνση ἀπὸ τὴν περιφέρεια πρὸς τὸ κέντρο. Πρόκειται γιὰ τὸ νόμο τῆς κεντρομόλου φορᾶς,[20] σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο, γιὰ νὰ φτάσει ἡ σκέψη νὰ συνειδητοποιήσει τὴ λειτουργία της, χρειάζεται νὰ παρεμβληθεῖ ἕνα διάστημα ἀλλεπάλληλων ὀργανώσεων τῶν δράσεών της πάνω σὲ σκοποὺς ποὺ θέτει ἡ ἴδια ἀναφερόμενη σὲ ἀντικείμενα ἔξω ἀπὸ αὐτήν. Παρατηροῦμε δηλαδὴ καὶ στὴ βάση τῆς συνειδητοποίησης τῶν μηχανισμῶν τῆς σκέψης τὴν ἴδια διαλεκτικὴ σχέση 'Υποκειμένου - 'Αντικειμένου, ἐφόσον γιὰ ν' ἀποκτήσουμε μιὰν ἐσωτερικὴ ἐμπειρία τῆς λειτουργίας της,[21] χρειάζεται νὰ ἔχει ἐφαρμοσθεῖ σὲ μιὰν ἀκολουθία προ-

---

20. J. Piaget, *La prise de conscience* ὅ.π., σ. 263.

21. 'Ο Piaget θεωρεῖ ἐξαιρετικὰ δύσκολη τὴ συνειδητοποίηση τῆς λειτουργίας τῆς σκέψης, γιατὶ γιὰ νὰ φτάσουμε σ' αὐτήν, χρειάζεται ν' ἀνασυστήσουμε ὁλόκληρο τὸ διανοητικὸ παρελθόν μας, τὸ ὁποῖο, ἐνῶ ἀνάγεται σ' ἕνα πρῶτο συντονισμὸ τῶν ἐσωτερικῶν μας δράσεων ποὺ ἀποσκοποῦν στὴ γνώση, δὲν μᾶς φανερώνει ὡστόσο τὸ μηχανισμὸ ποὺ κινεῖ αὐτὸ τὸν συντονισμό. Θεωρεῖ μάλιστα τὴ συνειδητοποίηση αὐτὴ δυσκολώτερη κι ἀπὸ τὴ γνώση τοῦ ὑποσυνείδητου. (Βλ. J. Piaget, *Logique et connaissance*, ὅ.π., σ. 120). Ἴσως γιατί, ἐνῶ γιὰ τὸ ὑποσυνείδητο ἔχουμε τὴ δυνατότητα μιᾶς ἄμεσης γνώσης τῆς λειτουργίας του, μὲ τὴν ἀνάλυση κι ἑρμηνεία διαφόρων συμβόλων καὶ σημείων μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐκφράζεται, στὴν περίπτωση τοῦ διανοητικοῦ μας παρελθόντος δὲν ἔχουμε τὰ ἀνάλογα ἄμεσα σήματα.

βλημάτων πού θέτει ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, γιὰ ν' ἀνακαλύψουμε τοὺς λογικοὺς νόμους πού διέπουν τὴ σκέψη χρειάζεται νὰ ἔχουμε προηγουμένως ἀναλύσει τὰ ἀποτελέσματα πού προέκυψαν ἀπὸ τὴν ἐφαρμογή της σὲ ἐξωτερικὰ ὡς πρὸς τὴν ἴδια ἀντικείμενα.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ γνώση δὲν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐσωτερικῆς παθητικῆς ἐμπειρίας, τέτοιας πού νὰ ἐπιτρέπει στὸ Ὑποκείμενο νὰ συλλάβει τὸν ἑαυτό του ὡς αἰτία ἢ πηγὴ a priori συνδέσεων, ὅπως θὰ ὑποστήριζε ἡ ἀπριορικὴ ὀρθολογικὴ ἄποψη· οὔτε πάλι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς αὐτόματης ἐγγραφῆς τῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας πάνω σὲ μιὰν ἀπόλυτα καθορισμένη ἀπὸ τὰ ἴδια αὐτὰ δεδομένα νοητικὴ δομή, ὅπως θὰ ὑποστήριζε ἡ ἐμπειρικὴ ἄποψη. Ἀντίθετα συνάγεται ὅτι ἡ γνώση εἶναι τὸ προϊὸν μιᾶς δυναμικῆς διαδικασίας, ἐφόσον ἡ δράση τοῦ Ὑποκειμένου πού συνεπάγεται τὴ γνώση τοῦ Ἀντικειμένου εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διαλεκτικῆς του σχέσης μὲ τὸ ἀντικείμενο αὐτό, καὶ ἀκόμη γιατὶ ἡ σχέση αὐτὴ διαμορφώνεται μέσα ἀπὸ ἕνα δυναμικὸ σύστημα ἀλληλεπιδράσεων.

Σὲ συμπέρασμα μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ στοιχεῖο πού καθιστᾶ διαλεκτικὴ τὴ σχέση Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου στὸ ἐπίπεδο τῆς θεωρίας τῆς νόησης εἶναι ἀκριβῶς ἡ συνάρτηση πάνω στὴν ὁποία στηρίζονται οἱ λειτουργίες τῆς ἀφομοίωσης καὶ τῆς προσαρμογῆς καθὼς κι ἡ ἀμοιβαία σχέση πού τὶς συνδέει ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἡ μιὰ χωρὶς τὴν ἄλλη· αὐτὸ σημαίνει ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ ξεχωρίσουμε μέσα στὸ σύνολο τῶν δράσεων τοῦ Ὑποκειμένου τὸ μέρος πού καλύπτουν οἱ νοητικές του δραστηριότητες αὐτὲς καθαυτὲς καὶ τὸ μέρος πού καλύπτει τὸ Ἀντικείμενο. Σὲ συνέπεια, ἡ πραγματικότητα καὶ ἡ σκέψη κινοῦνται σ' ἕνα ἐνιαῖο πεδίο, κι ἂν ἀμφισβητήσουμε τὴν ὕπαρξη τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς δύο ὅρους θέτουμε αὐτομάτως στὴν ἴδια ἀμφιβολία καὶ τὴν ὕπαρξη τοῦ ἄλλου ὅρου.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ἐπίπεδο τῆς θεωρίας τῆς γνώσης πού κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει· τὸ στοιχεῖο δηλαδὴ πού καθιστᾶ διαλεκτικὴ τὴ σχέση Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου εἶναι ἡ συνάρτηση πού καθιστᾶ δυνατὲς τὶς ἀλληλεπιδράσεις μεταξὺ Ὑποκειμένου καὶ Ἀντικειμένου, ἀπὸ τὶς ὁποῖες προκύπτει ἡ γνώση. Θὰ μπορούσαμε ἔτσι νὰ ποῦμε ὅτι ἡ γνώση εἶναι τὸ σημεῖο ὅπου τὸ Ὑποκείμενο καὶ τὸ Ἀντικείμενο, μέσα ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ σχέση πού τοὺς συνδέει, ἔχουν ἀποκτήσει ἕναν ὑψηλότερο βαθμὸ ὕπαρξης, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἔχουν καθορισθεῖ καὶ οἱ δυὸ μὲ ἀκριβέστερους καὶ πληρέστερους τρόπους.

Σὲ συνδυασμὸ τέλος μὲ τὰ παραπάνω ἐπιμέρους συμπεράσματα, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τόσο ὁ νόμος τῆς ἀλληλεπίδρασης ὅσο κι ὁ νόμος τῆς κεντρομόλου φορᾶς, ἀλλὰ κι ἡ γενικὴ ἀρχὴ τῆς ἀλληλεγγύης[22] (solidarité) πού

22. J. PIAGET, *La prise de conscience*, ὅ.π., σ. 264. Ὁ H. GARDNER στὴ μελέτη πού ἀφιερώνει γιὰ τὸν PIAGET, ὑποστηρίζει μὲ βάση τὴν ἀρχὴ τῆς ἀλληλεγγύης πού υἱοθέτησε ὁ PIAGET, ὅτι ὁ Ἑλβετὸς ἐπιστημολόγος παρέμεινε πιστὸς στὶς ἀπόψεις τοῦ κοινωνιολό-

σύμφωνα μὲ τὸν PIAGET διέπει τοὺς νόμους αὐτούς, ἔχουν μιὰ καθοριστικὴ λειτουργικὴ σημασία γιὰ τὴ φιλοσοφία καὶ τὶς ἐπιστῆμες, στὸ βαθμὸ ποὺ ἀποτελοῦν συστήματα γνώσης.

Ἂν λοιπὸν θεωρήσουμε, ἐδῶ, τὴ φιλοσοφία ὡς στοχαστικὴ διαδικασία συνειδητοποίησης στὸ χῶρο τῆς θεωρίας καὶ τῆς ἰδεολογίας, τῶν προβλημάτων ποὺ συνεπάγονται οἱ δομὲς καὶ οἱ λειτουργίες τοῦ πραγματικοῦ σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδά του (κοινωνικό, ἱστορικό, αἰσθητικὸ κλπ.), θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἡ προβληματική της διέπεται ἀπὸ τὸ νόμο τῆς ἀλληλεπίδρασης καὶ ἀπὸ τὸ νόμο τῆς κεντρομόλου φορᾶς, γιατὶ διαγράφοντας μιὰ πορεία ἀπὸ τὴν περιφέρεια πρὸς τὸ κέντρο καὶ ξεπερνώντας τὰ μεταφυσικὰ σχήματα σκέψης προχωρεῖ σὲ πολύπλοκες διαδικασίες ἀνάλυσης, κατανόησης καὶ ἑρμηνείας συγκεκριμένων πλέον καὶ ὁλικῶν δομῶν τοῦ πραγματικοῦ, μέσα στὶς ὁποῖες ἡ λειτουργία τῆς ἀφαίρεσης δὲν ἀποβλέπει πιὰ στὴν ὁλοκλήρωση ἁπλῶς καὶ μόνον τῶν νοητικῶν διεργασιῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖες προέκυψε ἡ ἴδια, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν ἀναλυτικὴ σκέψη στὴν πορεία της ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο στὸ ἀφηρημένο· ἀντίθετα ἀποβλέπει στὴ θεωρητικὴ ἀναπαραγωγὴ τοῦ ἴδιου τοῦ πραγματικοῦ. Εἶναι ἐνδεικτικὴ ἡ περίπτωση τοῦ J.-P. SARTRE, ποὺ ἐπιχείρησε νὰ ἀνασυστήσει τὶς δομὲς τῆς δυτικῆς κοινωνίας, [23] καὶ κυρίως οἱ περιπτώσεις τοῦ M. FOUCAULT ἢ τοῦ H. LEFEBVRE, ποὺ καταπιάστηκαν μὲ τὴν ἀνάλυση συγκεκριμένων δομῶν τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας. [24]

Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὶς ἐπιστῆμες, ἂν θεωρήσουμε τὴν πορεία τους ὡς διαδικασία ἑνὸς σταδιακοῦ ἐντοπισμοῦ μιᾶς σειρᾶς ἀγνώστων, ὁπότε προσδιορίζονται μὲ ἀκριβέστερο τρόπο ὅλο καὶ πιὸ περίπλοκες ἀλληλουχίες σχέσεων τοῦ πραγματικοῦ. Βέβαια, εἶναι δύσκολο, σὲ μιὰ πρώτη ματιά, νὰ ἐννοήσουμε μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα τὴ Λογικὴ καὶ τὰ μαθηματικά, παρόλο ποὺ δὲν συναντοῦμε γεγονότα τῆς πραγματικότητας ἀντιφατικὰ πρὸς τὶς λογικὲς ἢ μαθηματικὲς ἀλήθειες, [25] παρόλο δηλαδὴ ποὺ δύο καὶ δύο κάνουν πάντα τέσσερα καὶ παρόλο ποὺ

γου E. DURKHEIM. (Βλ. H. GARDNER, *The Quest for Mind*, N. Ὑόρκη 1973, σ. 105). Ἡ ἄποψη δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σωστή, ὄχι μόνον γιατὶ στὸ σύστημα τοῦ DURKHEIM ἡ ἀλληλεγγύη, μὲ τὴ μηχανικὴ καὶ τὴν ὀργανική της μορφή, εἶναι τὸ σημεῖο τῆς τελικῆς ὁλοκλήρωσης τῆς θεωρίας του, ἐνῶ στὴ θεωρία τοῦ PIAGET ἔχει ἁπλῶς μιὰ λειτουργικὴ σημασία, ἀλλὰ καὶ γιατὶ ὁ PIAGET ἀπορρίπτει τὶς θεωρίες ποὺ βασίζονται στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνάδυσης (émergence), στὴν ὁποία στηρίζεται καὶ ἡ κοινωνιολογία τοῦ DURKHEIM.

23. J. - P. SARTRE,, *Critique de la raison dialectique*, Παρίσι 1960.

24. M. FOUCAULT, *Histoire de la folie*, Παρίσι 1961. H. LEFEBVRE, *Critique de la vie quotidienne*, Παρίσι 1958· τοῦ αὐτοῦ, *Le manifeste differentialiste*, Παρίσι 1970, καὶ ἄλλα.

25. Ἀκόμη κι ἂν συμβεῖ κάτι τέτοιο, ποὺ ἄλλωστε δὲν εἶναι σπάνιο φαινόμενο στὶς κοινωνιολογικὲς ἀναλύσεις τῶν κοινωνικῶν δομῶν ἢ στὴν ψυχολογικὴ ἀνάλυση τῆς συμπεριφορᾶς, τὸ στοιχεῖο τῆς πραγματικότητας ποὺ βρίσκεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὶς λογικὲς ἢ μαθηματικὲς ἀλήθειες ἀναδιαρθρώνεται ἢ τείνει νὰ ἀνασυγκροτηθεῖ εἴτε μόνο του εἴτε μὲ ἐξωτερικὴ παρέμβαση. Ἕνα σχέδιο κοινωνικῆς ἀναμόρφωσης λ.χ. ποὺ καταστρώνεται μὲ σκοπὸ

σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν εἶμαι ὁ δεῖνα ἐνῶ εἶμαι ὁ τάδε. Εἶναι γεγονὸς ὅτι τὸ Ἀντικείμενο αὐτῶν τῶν ἐπιστημῶν ἔχοντας ὑποβληθεῖ σὲ ἀφαίρεση τῶν εἰδικῶν χαρακτηριστικῶν του μᾶς ὁδηγεῖ στὴ λανθασμένη ἐντύπωση ὅτι δὲν ὑπάρχει. Ἂν ὅμως δεχτοῦμε ὅτι συμβαίνει κάτι τέτοιο στὴ Λογικὴ καὶ στὰ μαθηματικά, τότε δεχόμαστε ὅτι οἱ δυὸ αὐτὲς ἐπιστῆμες δὲν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς συνεχοῦς διαδικασίας λογικῆς ἀνάπτυξης κι ὅτι στὴν περίπτωσή τους ἡ σκέψη παύει νὰ λειτουργεῖ σ' ἕνα ἐνιαῖο πεδίο μὲ τὴν πραγματικότητα, δημιουργώντας ἕναν δικό της κόσμο ποὺ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δεχτοῦμε ὡς ἐξίσου πραγματικό. Στὴν περίπτωση αὐτή, δεχόμαστε ὅτι στὶς δυὸ αὐτὲς ἐπιστῆμες τὸ Ὑποκείμενο λειτουργεῖ ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὁποιαδήποτε σχέση του μὲ τὸν κόσμο.

Ἀλλὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ τί εἴμαστε διατεθειμένοι νὰ δεχτοῦμε μὲ βάση τὴ φιλοσοφικὴ θέση ποὺ παίρνουμε καὶ τὴ συλλογιστικὴ ποὺ χρησιμοποιοῦμε, ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία, ἐρευνώντας τὸν τρόπο λειτουργίας τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης, διαπίστωσε ὅτι ἡ Λογικὴ καὶ τὰ μαθηματικὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἴδιας τῆς διαδικασίας συνειδητοποίησης τῶν ὅρων μὲ τοὺς ὁποίους διενεργοῦνται οἱ δράσεις τοῦ Ὑποκειμένου, προκειμένου νὰ συλλάβει ἕνα «ὁποιοδήποτε» ἀντικείμενο (μὲ τὴν ἔννοια ὅτι δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν τὰ εἰδικὰ χαρακτηριστικά του). Ἡ σύλληψη αὐτὴ εἶναι προϋπόθεση γιὰ τὴν ἴδια τὴ συγκρότηση τῶν λογικο-μαθηματικῶν ἐπιστημῶν· ἀλλιῶς δὲν θὰ ἦταν δυνατὲς οἱ λογικο-παραγωγικὲς διαδικασίες ποὺ ἐξετάζουν οἱ δυὸ ἐπιστῆμες. Τὸ «ὁποιοδήποτε» ἀντικείμενο λειτουργεῖ στὶς ἐπιστῆμες αὐτὲς ὡς σταθερά, ἐνῶ οἱ διαδικασίες ποὺ ὑποκινοῦν τὴ σκέψη τοῦ Ὑποκειμένου καὶ ἡ ἀπειρία τῶν δυνατοτήτων συντονισμοῦ τῶν διαδικασιῶν αὐτῶν σὲ σχέση μὲ τὴ σταθερὰ ἀποτελεῖ τὴ μεταβλητὴ ποὺ ἐξετάζουν οἱ ἐπιστῆμες αὐτές, μ' ἄλλα λόγια, τὸ ἀντικείμενό τους.[26]

Γ. Στὰ πλαίσια τῆς γενετικῆς θεωρίας τῆς γνώσης, ἀναλύονται οἱ διάφορες μορφὲς τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης καὶ μελετῶνται τὰ ἐπιστημολογικὰ προβλήματα ποὺ θέτει ἡ καθεμιὰ ἀπ' αὐτές.

νὰ ἐπιφέρει κοινωνικὲς ἀλλαγές, δὲν εἶναι σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση παρὰ μιὰ παρέμβαση γιὰ τὴν ἀνασυγκρότηση τῶν κοινωνικῶν δομῶν ποὺ παρουσιάζουν ἐσωτερικὲς ἀντιφάσεις.

26. J. PIAGET, *Introduction à l'épistémologie génétique*, ὅ.π., τόμ. 1, σ. 333. Ὁ ὅρος «ὁποιοδήποτε» ἀντικείμενο εἶναι δανεισμένος ἀπὸ τὸν Gonseth, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἡ «Λογικὴ εἶναι ἡ φυσικὴ τοῦ ὁποιουδήποτε ἀντικειμένου». Ὁ PIAGET ὑποστηρίζει ὅτι ἡ λογικὴ καὶ τὰ μαθηματικὰ ἔχουν ὡς ἀντικείμενό τους ἕνα «ὁποιοδήποτε» ἀντικείμενο, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ λειτουργία τῆς νοητικῆς προσαρμογῆς στὶς ἐπιστῆμες αὐτὲς εἶναι γενική, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἀναφέρεται στὰ εἰδικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀντικειμένου μὲ βάση τὰ ὁποῖα αὐτὸ θὰ ἦταν ἀντικείμενο τῆς χημείας π.χ. ἢ τῆς βιολογίας. Οἱ νοητικὲς προσαρμογὲς ποὺ προϋποθέτουν οἱ ἄλλες ἐπιστῆμες εἶναι εἰδικές· οἱ φυσικὲς π.χ. ἀλήθειες δὲν εἶναι ἁπλῶς λογικὲς ἀλήθειες, γιατὶ λαμβάνουν ὑπόψη τους τὰ εἰδικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐπιστήμης ποὺ τὶς παράγει. (Βλ. *Introduction à l'épistémologie...*, ὅ.π., τόμ. 3, σ. 288).

Οἱ ἀναλύσεις τῶν μορφῶν τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης καὶ ἡ μελέτη τῶν προβλημάτων τους γίνεται μὲ τὴν ἱστορικο-κριτικὴ καὶ τὴν κοινωνιογενετικὴ μέθοδο, οἱ ὁποῖες, καθὼς εἴπαμε, ἐλέγχουν σ' αὐτὴ τὴ φάση τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ψυχογενετικῆς μεθόδου. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ψυχογενετικὴ μέθοδος χάνει τὴ σημασία ποὺ ἔχει σ' ὅλο τὸ ἔργο τοῦ PIAGET, ὅπου ὁ Ἐλβετὸς ἐπιστημολόγος ἀσχολεῖται μὲ τὸ ἄτομο ἀκόμη κι ὅταν ἀναφέρεται στὴ λειτουργία ἑνὸς κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ.[27]

Ἡ μετάθεση τοῦ κέντρου βάρους ἀπὸ τὴν ψυχογενετικὴ στὶς μεθόδους ποὺ προαναφέραμε ὀφείλεται στὸ ὅτι οἱ μέθοδοι αὐτὲς εἶναι οἱ πιὸ κατάλληλες νὰ διερευνήσουν τὸ ὡριμότερο καὶ περισσότερο συγκροτημένο στάδιο τῆς νοητικῆς ἀνάπτυξης ποὺ συνιστᾶ ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψη. Γιατὶ στὸ στάδιο αὐτό, οἱ ψυχο-βιολογικὲς διαδικασίες τῆς ἀφομοίωσης καὶ τῆς προσαρμογῆς κι οἱ ἀντίστοιχες, στὸ λογικὸ ἐπίπεδο, διαδικασίες τῆς συνάρτησης καὶ τῆς ἐξήγησης καθορίζονται ὁλοένα καὶ περισσότερο ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς ὅρους, ἡ δύναμη ἐπιρροῆς τῶν ὁποίων αὐξάνεται μὲ γεωμετρικὴ πρόοδο στὰ ἀνώτερα στάδια ἐξέλιξης τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης.[28]

Ἀκριβέστερα, ἡ μετάθεση αὐτὴ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν πράξη, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ ὑπόβαθρο τῆς νοητικῆς δομῆς, ὅπως ἀπέδειξαν οἱ πειραματικὲς ἔρευνες τοῦ PIAGET.[29] Ἡ πράξη δημιουργεῖ τὶς συνθῆκες ἀναφορικότητας τῆς σκέψης, ἀναγκάζοντας τὴ συνείδηση νὰ διαγράψει μιὰ κατεύθυνση πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ «ἐξωτερικὸς» χῶρος τῆς συνείδησης εἶναι τὸ ἱστορικό της πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο διαμορφώνεται κι ἡ δική της ἱστορικότητα. Ἂν τώρα ὁ PIAGET διερεύνησε, στὴν πρώτη φάση τῶν ἐργασιῶν του, τοὺς συντονιστικοὺς μηχανισμοὺς ποὺ συνεπάγεται ἡ πράξη μὲ τὴν ψυχογενετικὴ μέθοδο, καὶ ἂν τὴν θεώρησε στὴ φάση αὐτὴ ὡς ἐγγενὲς στοιχεῖο τῆς σκέψης, αὐτὸ φυσικὰ δὲν σημαίνει

---

27. Ἡ θέση ποὺ ἀναγνωρίζει στὸ ἄτομο ὁ PIAGET καθορίζει καὶ τὴν ἄποψή του γιὰ τὴν ἔννοια τῆς κοινωνικῆς ὁλότητας, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, ἡ κοινωνικὴ ὁλότητα, χωρὶς νὰ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ ἄθροισμα τῶν ἀτόμων ποὺ τὴν συνιστοῦν, ὅπως ὑποστηρίζει ἡ ἀτομικιστικὴ θεωρία, ταυτίζεται μὲ τὸ σύνολο τῶν σχέσεων ποὺ ἀναπτύσσουν τὰ ἄτομα μεταξύ τους σ' ἕνα δεδομένο κοινωνικὸ σχηματισμό. Ἔτσι, κάθε σχέση μεταξὺ ἀτόμων, ἔστω καὶ δύο, συνιστᾶ, στὴ δική της κλίμακα, μιὰ κοινωνικὴ ὁλότητα. (Βλ. J. PIAGET, *Etudes sociologiques*, Γενεύη 1967, σ. 145).

28. J. PIAGET, *Etudes sociologiques*, ὅ.π., σ. 25.

29. Σύμφωνα μὲ τὸν PIAGET, ὅλα τὰ ἐπιστημολογικὰ θέματα ποὺ ἀφοροῦν τὴ σχέση Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου τίθενται στὴ βάση τῆς πράξης, ἐφόσον ἡ σκέψη γιὰ νὰ φτάσει στὴ γνώση χρειάζεται νὰ ἔχει μιὰ συντονισμένη λογικὴ συγκρότηση, συνδυασμένη μὲ μιὰν ἱκανότητα προσαρμογῆς στοὺς σκοπούς της, μ' ἄλλα λόγια, μιὰ πειραματικὴ συμπεριφορά. Γιὰ τὴ γενετικὴ θεωρία τῆς γνώσης, ἡ πράξη βρίσκεται στὴν ἀφετηρία τῆς νοητικῆς ζωῆς καὶ εἶναι ὁ ὅρος, χωρὶς τὸν ὁποῖο δὲν εἶναι δυνατὲς οἱ διάφορες ἐπιμέρους λογικὲς διεργασίες τῆς σκέψης, ὅπως ἡ γενίκευση, ἡ ταξινόμηση, ὁ συσχετισμός, κλπ., ποὺ συντονίζουν τὴ σκέψη. (Βλ. J. PIAGET, *Introduction à l'épistémologie génétique*, ὅ.π., τόμ. 3, σσ. 280-281).

ὅτι ἀποκλείεται ἡ ἀναζήτηση κριτηρίων τῆς πράξης ἔξω ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς συνείδησης.[30] Κάθε ἄλλο μάλιστα. Σημασία ἔχει τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ τὴν ἐντοπίζει στὴ βάση τῆς σκέψης, προχωρεῖ σὲ μιὰν ὁλικὴ σύλληψή της ὄχι πιὰ στὸ χῶρο μιᾶς μεμονωμένης συνείδησης, ἀλλὰ στὰ συγκεκριμένα πεδία ἐφαρμογῆς της, τὰ ὁποῖα παρακολουθεῖ μὲ τὴν ἱστορικο-κριτικὴ καὶ τὴν κοινωνιογενετικὴ μέθοδο ἀνάλυσης. Κι ἀκριβῶς ἕνα τέτοιο ἄνοιγμα διασφαλίζει τὴ δυναμικότητα τῆς γενετικῆς θεωρίας.

Ἀπὸ μεθοδολογικὴ ἄποψη, μποροῦμε λοιπὸν νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἀνακάλυψη τῆς λειτουργίας τῆς σχέσης Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου, στὸ πρῶτο στάδιο τῶν ἐρευνῶν τοῦ PIAGET, καθόρισε καὶ τὴν παραπέρα πορεία τῶν ἐργασιῶν του, ἐφόσον τὸ Ὑποκείμενο ἔπαψε νὰ διατηρεῖ τὴν ὑπεροχὴ ποὺ προηγουμένως εἶχε. Τὸ Ἀντικείμενο καθίσταται τώρα σ' ἕναν ἴσο βαθμὸ καὶ μ' ἕναν ἀνάλογο τρόπο ἕνας ὅρος ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ γιὰ τὴν παραγωγὴ τῆς γνώσης. Σὲ συνέπεια, τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο ἀρχικὰ τοποθετήθηκε τὸ Ὑποκείμενο διευρύνεται. Ὁ φυσικός του χῶρος δὲν εἶναι πιὰ ὁ χῶρος τῆς συνείδησης· τὸ πραγματικό του πλαίσιο εἶναι τώρα ἕνα ἱστορικο-κοινωνικὸ πλαίσιο ποὺ δὲν καλύπτει τὶς ἐνέργειες στὸ χῶρο τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὶς ὁποῖες παράγεται ἡ γνώση σὲ μιὰ συγχρονικὴ μόνον προοπτική, ἀλλὰ τὸ σύνολο τῶν δραστηριοτήτων στὸν ἴδιο χῶρο καὶ γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ σὲ μιὰ διαχρονικὴ προοπτική.

Διαγράφεται ἔτσι τὸ φάσμα μιᾶς ἱστορικότητας ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ καλύψουν οἱ διαδικασίες τῆς ἀφομοίωσης καὶ τῆς προσαρμογῆς μιᾶς μεμονωμένης συνείδησης ἢ τὸ σύνολο τῶν ἐπιστημονικῶν συνειδήσεων ποὺ δροῦν μέσα σ' ἕνα ἐπιστημονικὸ ἐδῶ καὶ τώρα. Χρειάζεται δηλαδὴ νὰ καλυφθοῦν τὰ ἀλληλεπάλληλα χρονικὰ στρώματα ποὺ καθορίζουν τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ἐπιστήμης καὶ ποὺ ἡ ἐναπόθεσή τους τοῦ ἑνὸς πάνω στὸ ἄλλο δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκη μιᾶς συγκριτικῆς μελέτης ὄχι μόνον τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιστημολογικῶν προβλημάτων ποὺ αὐτὴ θέτει.

Ὁ PIAGET ἀντιλαμβάνεται τὴν ἱστορικο-κριτικὴ μέθοδο ἀνάλυσης μὲ τὴ μορφὴ μιᾶς συγκριτικῆς ἀνατομίας,[31] στὰ πλαίσια τῆς ὁποίας δὲν μποροῦμε νὰ ἀποδώσουμε τὶς κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης στὶς λογικοπαραγωγικὲς διαδικασίες τῆς σκέψης, χωρὶς τὴν ἴδια στιγμὴ ν' ἀνατρέξουμε στὴ διερεύνηση τῶν ἐμπειρικῶν δεδομένων ποὺ συνιστοῦν οἱ ἱστορικὲς συνθῆκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες πραγματοποιοῦνται οἱ κατακτήσεις αὐτές· μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ παραγνωρίσουμε τὸ ρόλο ποὺ παίζει τὸ ἀντικείμενο μιᾶς ἔρευνας

---

30. Ἤδη, πρὶν ἀπὸ τὸν PIAGET, ὁ MARX, στὴν 5η θέση γιὰ τὸν Φώυερμπαχ, ὅριζε τὴν πράξη ὡς ἐγγενὲς στοιχεῖο τῆς νόησης, ἐπισημαίνοντας ἔτσι τὴν πρακτικὴ ἄποψη τῆς αἰσθητηριο-κινητικῆς ἀντίληψης, πρὶν τὴν προσδιορίσει μέσα στὸν δυναμικό, ἱστορικο-κοινωνικό της χῶρο.

31. GUY CELLERIER, *Piaget*, Παρίσι 1973, σ. 16.

στὴν πραγματοποίηση τῆς θεωρίας ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἔρευνα αὐτή.

Εἶναι σαφὲς λ.χ. ὅτι ἡ ἀκρίβεια κι ἡ ἀντικειμενικότητα τῆς γνώσης ἐξαρτῶνται κι ἀπὸ τὴν πολυπλοκότητα ποὺ παρουσιάζουν οἱ ἰδιότητες ἢ οἱ λειτουργίες ἑνὸς δεδομένου τῆς πραγματικότητας. Μιὰ γνώση στὸ πεδίο τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης μπορεῖ νὰ εἶναι ἀκριβέστερη ἀπὸ μιὰ γνώση στὸ χῶρο τῆς κοινωνιολογίας, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, γιατί, ἀναφερόμενη σ' ἕνα φυσικὸ φαινόμενο, δὲν ἔχει νὰ λάβει ὑπόψη της τὸ πλῆθος τῶν σχέσεων ἢ τῶν εἰδικῶν χαρακτηριστικῶν ποὺ ὁρίζουν ἕνα κοινωνικὸ φαινόμενο ἢ τὸ εὖρος μιᾶς κοινωνιολογικῆς τάξης δεδομένων. Μὲ τὴν ἴδια ἔννοια καταλαβαίνουμε πόσο μάταιη ὑπῆρξε ἡ προσπάθεια τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν (ποὺ σὲ πολλὲς περιπτώσεις εἶχε καταντήσει κι ἡ μόνη ἐπιδίωξή τους), νὰ μεταφυτεύσουν τὶς μεθόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν στὸ πεδίο τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου. Μιὰ τέτοια σχηματικὴ μεταφορὰ τῶν τρόπων προσέγγισης ἀπὸ ἕναν τομέα ἐπιστημῶν σ' ἕναν ἄλλο ἐντελῶς διαφορετικὸ εἶναι τελικὰ συνέπεια τῆς κακῆς τοποθέτησης τοῦ ἴδιου τοῦ ἀντικειμένου μιᾶς ἐπιστήμης σὲ σχέση μὲ τὸν ἐρευνητή. Παίρνοντας ἀπὸ μιὰν ἐπιστήμη τὶς μεθόδους ποὺ κατάρτισε γιὰ νὰ προσεγγίσει τὸ ἀντικείμενο τῶν ἐρευνῶν της καὶ χρησιμοποιώντας τες σὲ μιὰν ἄλλη ἐπιστήμη ποὺ ἐντάσσεται σ' ἕνα ἐντελῶς διαφορετικὸ πεδίο γνώσης, δὲν κάνουμε τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ θεωροῦμε τὸ μεθοδολογικό τους σύστημα ὡς νοητικὸ κατασκεύασμα, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ πραγματικό. Μόνο ποὺ τὸ πραγματικὸ μέσα ἀπὸ μιὰ τέτοια μεταχείριση προβάλλει τὶς ἀντιστάσεις του, προσανατολίζοντας σ' ἕνα λανθασμένο δρόμο τὴν ἔρευνα. [32]

Κατανοώντας ὅμως τὸ ρόλο ποὺ παίζει τὸ 'Αντικείμενο στὴ διαμόρφωση τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης, κατανοοῦμε καὶ τὴ σημασία ποὺ ἔχει ὁ προσδιορισμὸς τῶν ἱστορικο-κοινωνικῶν ὅρων ποὺ καθορίζουν τὴν ἀνάπτυξή της. Βέβαια δὲν θὰ μᾶς βοηθοῦσε μὲ εἰδικὸ τρόπο ἡ θεώρηση τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν νὰ κατανοήσουμε πῶς ἔγινε δυνατὴ ἡ σύλληψη τῶν θεωρημάτων μιᾶς ν-διάστατης γεωμετρίας, ἀλλὰ εἶναι βέβαιο ὅτι, ὅπως δὲν μποροῦμε νὰ συλλάβουμε τὶς σταθερὲς τῆς φυσικῆς χωρὶς ν' ἀνατρέξουμε στὸν ἀντικειμενικὸ κόσμο, τὸ ἴδιο δὲν μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς χωρὶς ν' ἀνατρέξουμε στοὺς ἱστορικο-κοινωνικοὺς ὅρους ποὺ τὴν κατέστησαν δυνατή.

'Αλλὰ οἱ μεθοδολογικὲς συνέπειες τῆς ἀνακάλυψης τῆς διαλεκτικῆς λειτουργίας τῆς σχέσης Ὑποκειμένου - 'Αντικειμένου δὲν ἐξαντλοῦνται ἐδῶ. Γιατὶ

---

32. Μὲ τὴν παραπάνω κριτική, ἀναφερόμαστε κυρίως στὴν τάση τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν νὰ ποσοτικοποιοῦν καὶ κεῖνα τὰ δεδομένα ποὺ μποροῦν κάλλιστα καὶ μάλιστα πληρέστερα νὰ ἐρευνηθοῦν μὲ ποιοτικὲς μεθόδους, κι ὄχι γενικὰ στὴν ἐφαρμογὴ τῶν μαθηματικῶν στὸ πεδίο τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου εἶναι ὄχι μόνο δυνατὴ (εἶναι πάντα δυνατὴ μὲ μιὰν ἁπλοποίηση τῶν σχέσεων ποὺ ἐξετάζουν οἱ ἐπιστῆμες αὐτές), ἀλλὰ καὶ γόνιμη.

μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι σ' αὐτὴν ὀφείλεται τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ PIAGET δὲν περιόρισε τὶς ἔρευνές του στὸ χῶρο τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀτόμου, ὅπως θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε τὴ βιολογία, τὴν ψυχολογία καὶ τὴ Λογική, ἀλλὰ ἀσχολήθηκε σοβαρὰ μὲ τὰ ἐπιστημολογικὰ προβλήματα τοῦ συνόλου τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου καθὼς καὶ μὲ κεῖνα μιᾶς κοινωνιολογίας τῶν ἐπιστημῶν.

Πράγματι, ἡ διαλεκτικὴ σχέση Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου θέτει σὲ νέες βάσεις τὴν ψυχολογία τοῦ ἀτόμου, μέσα στὸ πλαίσιο τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Γιατί, ἐνῶ ἡ βιολογία λύνει τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστημονικῆς της αὐτονομίας μελετώντας τὶς γενετικές, ὀντογενετικὲς καὶ ἐνστικτώδεις δυναμικὲς δομὲς μὲ συντονισμένες ἔρευνες πάνω στὴν κληρονομικότητα, τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ ὀργανισμοῦ, ἡ ψυχολογία μελετώντας τὶς διαδικασίες ἀνάπτυξης καὶ τοὺς μηχανισμοὺς συμπεριφορᾶς τῶν ἀτόμων στὴ σχέση τοῦ ὀργανισμοῦ τους μὲ τὴ σκέψη καὶ τὴ συνείδηση, εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ λάβει ὑπόψη της τὴν κοινωνικὴ λειτουργία ποὺ συνεπάγονται αὐτὲς οἱ διαδικασίες κι αὐτοὶ οἱ μηχανισμοὶ στὰ πλαίσια τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων ποὺ μελετᾶ. Ἡ γενετικὴ θεωρία ἀναγνωρίζοντας στὸ ἐνδιάμεσο τῶν ὀργανικῶν (βιολογικῶν) δομῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν δομῶν τὶς «γενικὲς» δομές, κοινὲς σὲ ὅλα τὰ ἄτομα, ὡς ἀντικείμενο τῆς ψυχολογίας, [33] δίνει ἔτσι μιὰ νέα διάσταση στὴν ἐπιστήμη αὐτή.

Μιὰ τέτοια καινούρια διάσταση ἀποκτᾶ καὶ ἡ Λογικὴ μὲ τὶς γενετικὲς ἔρευνες οἱ ὁποῖες ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ σ' ὅλες τὶς ἀπόψεις καὶ φάσεις τῆς διαμόρφωσής της ὁρίζεται ἀπὸ ποικίλες μορφὲς κοινωνικῆς συνεργασίας ἢ ἀλληλεπίδρασης. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἡ ἐπιστημονικὴ προσέγγιση τῶν λογικῶν διεργασιῶν γίνεται δυνατὴ πάνω στὴ βάση τῶν «δομῶν συσσωμάτωσης» (structures de groupement), [34] ἀντίστοιχων μὲ τὶς γενικὲς δομὲς τῆς ψυχολογίας, μέσα ἀπὸ τὶς ὁποῖες «οἱ δράσεις ποὺ ἀσκεῖ τὸ Ὑποκείμενο πάνω στὰ Ἀντικείμενα καὶ οἱ δράσεις ποὺ ἀσκοῦν τὰ Ὑποκείμενα μεταξύ τους, ἀνάγονται, στὴν πραγματικότητα, στὸ αὐτὸ ὁλικὸ σύστημα, μέσα στὸ ὁποῖο ἡ κοινωνικὴ καὶ ἡ λογικὴ ἄποψη εἶναι ἀξεχώριστες τόσο στὴ μορφὴ ὅσο καὶ στὸ περιεχόμενο». [35]

Εἶναι φανερὸ ὅτι μὲ τὴν ἀνακάλυψη τῆς διαλεκτικῆς λειτουργίας τῆς σχέσης Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου στὴν παραγωγὴ τῶν γνώσεων καὶ μὲ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς πράξης στὴ βάση της (ὅπως καὶ στὴ βάση τοῦ ἴδιου τοῦ πραγματικοῦ στὸ γίγνεσθαί του), ἡ γενετικὴ ἐπιστημολογία ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ τὴ διαλεκτικοποίηση τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, στὸ πλαίσιο τῆς ὁποίας ἡ μεθοδολογική τους συγγένεια καὶ ἡ διακλαδική τους συνεργασία θὰ εἶναι τὸ

---

33. J. PIAGET, *Epistémologie des sciences de l'homme*, Παρίσι 1970, σ. 170.
34. J. PIAGET, *Etudes sociologiques*, ὅ.π., σ. 90.
35. J. PIAGET, *Etudes sociologiques*, ὅ.π., σ. 90.

ἀποτέλεσμα τῆς θετικῆς ἀντιμετώπισης τῶν ἀπαιτήσεων πού προβάλλει τὸ πραγματικὸ γιὰ μιὰν ὁλικὴ μεταχείριση τῶν δομῶν πού τὸ συγκροτοῦν.

Δ. Τὰ συμπεράσματα πού προέκυψαν ἀπὸ τὴν ἱστορικο-κριτικὴ ἀνάλυση τῶν θεωριῶν τῆς γνώσης τοῦ PIAGET τὰ παραθέτει ὁ L. GOLDMANN, ἀφοσιωμένος μαθητὴς τοῦ PIAGET, στὴ μελέτη του *La psychologie de Piaget*, [36] σὲ πίνακα πού τὸν ἐμπλουτίζει μὲ μιὰ στήλη ἀναφερόμενη στὶς ἱστορικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες. [37]

Ὁ πίνακας (σχῆμα 2) μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διακρίνουμε τὶς κύριες γραμμὲς τῆς κριτικῆς πού κάνει ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία στὶς βασικὲς θεωρίες τῆς γνώσης ἀλλὰ καὶ τὶς προοπτικὲς πού ἀνοίγει γιὰ μιὰν ὀργανικὴ σύνδεση τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης· συγκροτήθηκε μὲ βάση τὰ ἀκόλουθα σταθερὰ κριτήρια τὰ ὁποῖα καθορίζουν καὶ τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο κινεῖται ἡ ἱστορικο-κριτικὴ ἀνάλυση τῆς Γενετικῆς ἐπιστημολογίας: 1) τὸ κριτήριο τῆς ἱστορικο-γενετικῆς ἐξέλιξης (Α), μὲ βάση τὸ ὁποῖο ἡ ἱστορικο-κριτικὴ ἀνάλυση διακρίνει τὶς θεωρίες τῆς γνώσης σὲ στατικὲς καὶ δυναμικές· 2) τὸ κριτήριο τῆς προτεραιότητας τοῦ Ὑποκειμένου (Β1), πού λειτουργεῖ ἐναλλακτικὰ μὲ τὸ κριτήριο τῆς προτεραιότητας τοῦ Ἀντικειμένου (Β2)· 3) τὸ κριτήριο τῆς σχέσης Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου, πού λειτουργεῖ ὡς ἑνότητα στὶς στατικὲς θεωρίες (Γ1), ἐνῶ στὶς δυναμικὲς θεωρίες ὡς ἀμοιβαία συνάρτηση (Γ2). Ὁ GOLDMANN ἐσφαλμένα, κατὰ τὴ γνώμη μας, κάνει λόγο γιὰ ἕνωση Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου καὶ στὴν περίπτωση τῶν δυναμικῶν θεωριῶν. Ἂν εἴχαμε νὰ κάνουμε μὲ ἕνωση τῶν δύο ὅρων κι ὄχι μὲ διαλεκτικὴ συσχέτισή τους, ἡ κριτικὴ πού ἀσκεῖ ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία στὴ Μορφολογικὴ ψυχολογία, στὴ Φαινομενολογία ἢ στὶς θεωρίες πού δέχονται ὅτι οἱ ὁλικὲς δομὲς προκύπτουν ἄμεσα κι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν λειτουργία τῶν ἐπιμέρους στοιχείων τους, θὰ ἔπεφτε στὸ κενό. Εἶναι πιθανὸν ὁ GOLDMANN, ξεκινώντας ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες ὅπου παρατηρεῖται μιὰ μερικὴ ἐξομοίωση (κι ὄχι ταύτιση) [38] τοῦ Ὑποκειμένου μὲ τὸ Ἀντικείμενο, νὰ

36. Βλ. L. GOLDMANN, *Recherches dialectiques*, Παρίσι 1959, σ. 121. Ὁ GOLDMANN, διαλεκτικὸς φιλόσοφος μὲ κοινωνιολογικὰ ἐνδιαφέροντα, ἀφιερώνει ἕνα ξεχωριστὸ κεφάλαιο γιὰ τὴ θεωρία τῆς νόησης τοῦ PIAGET, γιατὶ διαβλέπει τὴ σημασία πού εἶχε ἡ θεωρία αὐτὴ γιὰ τὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου καὶ γιὰ τὴ φιλοσοφία. Τὸ ἄρθρο πού ἀναφέρουμε εἶναι γραμμένο μέσα σ' αὐτὴν τὴν προοπτική· νὰ τονίσει δηλαδὴ τὴ σημασία αὐτῆς τῆς θεωρίας γιὰ τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες καὶ τὴ φιλοσοφία.

37. Πράγμα πού πιθανὸν νὰ ὤθησε τὸν PIAGET ν' ἀσχοληθεῖ εἰδικὰ μὲ τὴν ἐπιστημολογία τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, δεδομένου ὅτι ἡ μελέτη τοῦ GOLDMANN πού ἀναφέρουμε παραπάνω γράφτηκε τὸ 1948, ὅταν ἀκόμη ὁ PIAGET ἀσχολοῦνταν μὲ ἔρευνες στὴ Λογική, τὴν ψυχολογία καὶ τὴ βιολογία.

38. Κι αὐτὸ κάτω ἀπὸ αὐστηρὰ καθορισμένους ὅρους καὶ μόνον ὅταν πρόκειται γιὰ θέματα κοινωνικῆς στρωματοποίησης, ὅπου ὁ κοινωνιολόγος, ἐρευνώντας μιὰν ὁρισμένη κοι-

		ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΝΟΗΣΗΣ	ΒΙΟΛΟΓΙΑ	ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ	ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ
ΣΤΑΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ	ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ Υ	Ψυχολογία τῆς σκέψης Denkpsychologie	Θεωρία τῶν ἀπότομων μεταλλαγῶν	Ὀρθολογισμὸς Φιλοσοφία τῶν φώτων	Ὀρθολογισμὸς ἀπριορισμὸς
	ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ Α	Λογιστικὸς Πλατωνισμὸς (B. Russel)	Θεωρία τῆς προδιαγραμμένης ἁρμονίας	Θεολογικὲς καὶ συντηρητικὲς φιλοσοφίες τῆς Ἱστορίας (Maistre, Bonald)	Πλατωνισμὸς
	ΕΝΟΤΗΤΑ Υ — Α	Μορφολογικὴ ψυχολογία	Θεωρία τῆς ἀνάδυσης	Φαινομενολογικὴ κοινωνιολογία	Φαινομενολογία
ΔΥΝΑΜΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ	ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ Υ	Θεωρία δοκιμῆς καὶ πλάνης	Λειτουργικὴ θεωρία τῶν ἀπότομων μεταλλαγῶν	Ἰδεαλιστικὲς φιλοσοφίες τῆς Ἱστορίας	Πραγματισμὸς
	ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ Α	Συνειρμικὴ θεωρία	Ἐξελικτικὴ θεωρία τοῦ Λαμάρκ	Μηχανιστικὸς ὑλισμὸς καὶ κοινωνιολογία τοῦ Durkheim	Ἐμπειρισμὸς
	ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ Υ — Α	Ἐκτελεστικὴ θεωρία (J. Piaget)	Θεωρία τῆς ἀλληλεπίδρασης (J. Piaget)	Ἱστορικὸς Ὑλισμὸς	Διαλεκτικὸς ὑλισμὸς καὶ γενετικὸς στρουκτουραλισμὸς

Σχῆμα 2

ἀνάγει τὴν ἰδιαίτερη αὐτὴ μορφὴ μὲ τὴν ὁποία ἐμφανίζεται ἡ σχέση Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες σὲ γενικὸ κανόνα μὲ ἰσχὺ γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους τομεῖς τῆς θεωρίας ὅπου ἀναφέρεται ὁ πίνακας.

Τὸ κριτήριο Α εἶναι γενικευτικὸ καὶ παρέχει τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο θὰ τοποθετηθοῦν οἱ ἐξεταζόμενες θεωρίες τῆς γνώσης. Τὸ κριτήριο Β καὶ στὶς δυὸ ἐναλλακτικές του μορφὲς (Β1, Β2) εἶναι αὐτὸ ποὺ διαφοροποιεῖ τὴ θέση τῆς καθεμιᾶς ἀπὸ τὶς θεωρίες αὐτὲς μέσα στὸ πλαίσιο ποὺ διέγραψε τὸ κριτήριο Α. Τέλος τὸ κριτήριο Γ στὴ διαλεκτική του μορφὴ (Γ2) εἶναι τὸ βασικότερο κριτήριο τῆς ἱστορικο-κριτικῆς ἀνάλυσης, γιατὶ ἀπὸ αὐτὸ προκύπτει τὸ κριτήριο Α, ἐφόσον τὰ κινητικὰ σχήματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα πηγάζει ἡ πράξη, ποὺ ἐντοπίστηκε στὸν πυρήνα τῆς σκέψης, καὶ τὰ ὁποῖα ἐπιβεβαιώνουν τὸν δυναμικὸ χαρακτήρα της προκύπτουν ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ λειτουργία τῆς ἀφομοίωσης καὶ τῆς προσαρμογῆς ποὺ θέτει σὲ ἀμοιβαία συσχέτιση τὸ Ὑποκείμενο καὶ τὸ Ἀντικείμενο, κι ἀκόμη γιατὶ εἶναι αὐτὸ ποὺ καθιστᾶ ἔγκυρο τὸ κριτήριο Β. Σὲ συνέπεια εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ κριτήριο ποὺ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ κριτήριο Α ἐλέγχει τὸ βαθμὸ τῆς ἀντικειμενικότητας καὶ ἐγκυρότητας τῶν θεωριῶν ποὺ ἐξετάζει ἡ γενετικὴ ἐπιστημολογία.

Παρατηροῦμε στὸν πίνακα ὅτι ἡ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς ἐξεταζόμενες φιλοσοφικὲς ἢ ἐπιστημονικὲς θεωρίες τῆς γνώσης ἀντιστοιχεῖ σ' ἕνα ὁρισμένο ἐπιστημολογικὸ σύστημα· ἡ κοινωνιολογία τοῦ E. DURKHEIM π.χ. στὸν ἐμπειρισμό,[39] ἐνῶ ἡ βιολογικὴ θεωρία τῆς ἀλληλεπίδρασης στὸν γενετικὸ στρουκτουραλισμό.

Μὲ βάση τὴν ἀρχὴ ποὺ τὴν διέπει καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ γνώση εἶναι τὸ προϊὸν τῆς ἀλληλεπίδρασης τῶν λογικῶν λειτουργιῶν τοῦ Ὑποκειμένου (ποὺ ὀργανώνουν τὸ πραγματικὸ) καὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ Ἀντικειμένου (ποὺ ἐρευνᾶ τὸ Ὑποκείμενο καὶ οἱ ὁποῖες τὸ καθορίζουν), ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία κατατάσσει τὶς θεωρίες τῆς γνώσης ὡς πρὸς τὴν ἐγκυρότητά τους, τὸ βαθμὸ δηλαδὴ τῆς σχέσης ποὺ ἔχουν μὲ τὶς ἐπιστῆμες, στὶς ἀκόλουθες τρεῖς κατηγορίες:

Α. Στὶς *μετα-ἐπιστημονικὲς ἐπιστημολογίες*,[40] στὶς ὁποῖες ὑπάγονται οἱ φιλοσοφίες ποὺ ξεκίνησαν ἀπὸ μιὰ συστηματικὴ ἀναφορὰ στὶς ἐπιστῆμες, προ-

---

νωνικὴ τάξη λόγου χάρη, μπορεῖ τὴν ἴδια στιγμὴ ν' ἀποτελεῖ μέρος τῆς τάξης αὐτῆς, ἡ ὁποία μὲ τὴ σειρά της μπορεῖ, ὡς πλαίσιο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ ἐρευνητῆ, ν' ἀποτελεῖ μέρος τῆς συνείδησής του.

39. Ἡ κοινωνιολογία τοῦ E. DURKHEIM στὴν πραγματικότητα ἐντάσσεται στὴ Γαλλικὴ θετικιστικὴ σχολή. Ὁ πίνακας θὰ ἦταν ἀκριβέστερος ἂν εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ κάνει λεπτότερες διαφοροποιήσεις, μόνον ποὺ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση θὰ χρειαζόταν νὰ ὁρισθοῦν περισσότερο ἐξειδικευμένα κριτήρια· ἀλλὰ θὰ ἔχανε τότε ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἄποψη τὴν ἀξία του ποὺ ἔγκειται στὴ συνοπτικότητά του.

40. Οἱ ὅροι μὲ τοὺς ὁποίους ὀνομάζει ὁ PIAGET τὶς κατηγορίες αὐτὲς εἶναι ἰδιότυποι καὶ δὲν ἀκολουθοῦν τὴν καθιερωμένη ἢ τρέχουσα σημασία.

ἔκταση τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν κι οἱ ἴδιες. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ὑπάγονται οἱ φιλοσοφίες τοῦ Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη, Descartes, Leibniz, Kant, Hegel.

Β. Στὶς *παρα-ἐπιστημονικὲς ἐπιστημολογίες*,[41] στὶς ὁποῖες ὑπάγονται οἱ φιλοσοφικὲς θεωρίες τῆς γνώσης ποὺ ζητοῦν νὰ ξεπεράσουν τὶς ἐπιστῆμες ἀνοίγοντας ἕναν δικό τους δρόμο γιὰ τὴ γνώση. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ὑπάγονται ὁ μπερξονισμὸς καὶ ἡ φαινομενολογικὴ ἐπιστημολογία.

Γ. Στὶς *ἐπιστημονικὲς ἐπιστημολογίες*, στὶς ὁποῖες ὑπάγονται τὰ θετικιστικὰ ρεύματα ποὺ ἐπιχειροῦν μέσα ἀπὸ ἕνα σύστημα σταθερῶν κανόνων νὰ ἐδραιώσουν ἐπιστημολογικὲς καὶ μεθολογικὲς ἀρχές· ἐπίσης οἱ ἐπιστημονικὲς θεωρίες ποὺ ἐρευνοῦν, ἡ καθεμιὰ στὸν δικό της τομέα, τὰ ὄργανα καὶ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους διενεργοῦνται οἱ γνωστικὲς διαδικασίες ποὺ συνεπάγεται ἡ ἔρευνα τοῦ ἀντικειμένου τους.[42] Αὐτὸ δὲν σημαίνει πάντως ὅτι ἡ ἐγκυρότητα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπιστημολογιῶν θεωρεῖται a priori δεδομένη· ἀπόδειξη εἶναι ἡ κριτικὴ ποὺ ἀσκεῖ ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία στὸν θετικισμὸ ἢ στὸν ἀνθρωπολογικὸ στρουκτουραλισμὸ τοῦ Cl. Lévi - Strauss, σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὰ προβληματικὰ σημεῖα του. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἐντάσσονται, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω, οἱ μαθηματικὲς καὶ φυσικὲς θεωρίες, ἡ θεωρία τῆς σχετικότητας λ.χ. ἢ οἱ κοινωνιολογικὲς θεωρίες, ὅπως ἡ θεωρία τοῦ L. Goldmann λ.χ. γιὰ τὴ «δυνατὴ συνείδηση», ποὺ βασίστηκε σὲ νέες ὑποθέσεις σχετικὰ μὲ τὴν ἀξία διαφόρων μορφῶν συνείδησης ποὺ εἶναι δυνατὸ νὰ προκύψουν ἀπὸ τὴ συλλογικὴ σκέψη, στὸ χῶρο τῶν κοινωνικῶν ὑπερδομῶν.

Μὲ τὴν κατάταξη τῶν ἐπιστημολογικῶν θεωριῶν στὶς τρεῖς παραπάνω κατηγορίες, παρατηροῦμε ὅτι ἡ καθεμιὰ ἀπὸ αὐτὲς ὑψώνεται σὲ μιὰν ἀντίστοιχη φιλοσοφία, ἡ ὁποία, εἴτε ἀποτελεῖ μιὰν εὐρύτερη ἔκφρασή της εἴτε βρίσκεται στὴν ἀρχὴ τῆς γένεσής της,[43] εἶναι αὐτὴ πάντως ποὺ θὰ τῆς δώσει τὸν ἐνιαῖο θεωρητικὸ χαρακτήρα της. Ὁ πραγματισμός, ὡς φιλοσοφικὸ σύστημα, προέκυψε ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ θεωρία τῆς δοκιμῆς καὶ πλάνης, ἐνῶ ἡ φαινομενολογία, ἐπίσης ὡς φιλοσοφικὸ σύστημα, δημιούργησε τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς Μορφολογικῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς φαινομενολογικῆς κοινωνιολογίας τοῦ Max Scheler. Μὲ τὴν ἴδια ἔννοια, ὁ γενετικὸς στρουκτουραλισμός, στὸ πλαίσιο τοῦ ὁποίου ἐντάσσεται ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία, προέκυψε ἀπὸ τὴν βιολογικὴ θεωρία τῆς ἀλληλεπίδρασης καὶ τὴ γενετικὴ θεωρία τῆς νόησης, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὸν διαλεκτικὸ ὑλισμό, στὸ βαθμὸ ποὺ ἐπηρεάστηκε

---

41. Τὶς ὀνομάζει καὶ Ὑπερ-ἐπιστημονικὲς (supra-scientifiques). (Βλ. J. Piaget, *Sagesse et illusions de la philosophie*, ὅ.π., σ. 109). Ὁ βαθμὸς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐγκυρότητας τῶν παρα-ἐπιστημολογικῶν ἐπιστημολογιῶν φυσικὰ ποικίλλει.

42. Σχετικὰ μὲ τὴν κατάταξη τῶν ἐπιστημολογικῶν θεωριῶν βλ. J. Piaget, *Logique et connaissance*, ὅ.π., σσ. 14-60.

43. J. Piaget, *Psychologie et épistémologie*, Παρίσι 1970, σ. 111.

γνωσιολογικὰ καὶ μεθοδολογικὰ ἀπὸ τὸν τελευταῖο. [44] Μὲ τὴν παραπάνω συλλογιστικὴ γίνεται φανερὸ ὅτι μιὰ φιλοσοφία ὅπως αὐτὴ τοῦ Leibniz λ.χ., ἂν εἶχε ὑπόψη της τὰ σημερινὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης, δὲν θὰ ἔφτανε στὴν κοσμολογικὴ ἀντίληψη τῆς προδιαγεγραμμένης ἁρμονίας, μιὰ καὶ ὁ ἀπριορικὸς ὀρθολογισμὸς πάνω στὸν ὁποῖο βασιζόταν ἡ ἀντίληψη αὐτὴ ἔχει ξεπεραστεῖ μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐξέλιξη τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης.

Ἡ ἐπανασύνδεση τῆς φιλοσοφίας μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία ἀποκαθιστᾶ τὴ διαλεκτικὴ σχέση τῆς φιλοσοφικῆς μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση, γίνεται στὰ πλαίσια τῆς ἱστορικο-κριτικῆς ἀνάλυσης μὲ βάση τὴν γενικὴ ἀρχὴ ὅτι ἡ γνώση εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀλληλεπιδράσεων τοῦ νοητικοῦ Ὑποκειμένου μὲ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνάς του. Μποροῦμε συνεπῶς νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἱστορικο-κριτικὴ ἀνάλυση συγκροτεῖ ἕνα ἐπιστημολογικὸ μοντέλο τῆς σχέσης τῶν ἐπιστημῶν μὲ τὴ φιλοσοφία, μέσα ἀπὸ τὸ ὁποῖο φαίνεται καθαρὰ ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι τὸ προϊὸν ἑνὸς ἐλεύθερου παιγνιδιοῦ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀλληλεπίδρασης τῶν λογικῶν δομῶν τῆς σκέψης του μὲ τὸ ἴδιο τὸ πραγματικό, τὸ ὁποῖο προσεγγίζει γιὰ νὰ συλλάβει τοὺς νόμους καὶ τὶς ἰδιότητές του ποὺ μὲ τὴ σειρά τους θὰ καθορίσουν τὴ δική της στοχαστικὴ ἀνάπτυξη.

Πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ἡ λειτουργικότητα τοῦ μοντέλου αὐτοῦ ἔγκειται στὴ δυνατότητά του νὰ προσδιορίζει ἐπακριβῶς τὴ λειτουργία μιᾶς σχέσης ποὺ ἤδη ὑπάρχει. Γιατὶ εἶναι κοινὸς τόπος ὅτι οἱ ἐπιστῆμες ἀναπτύχθηκαν μέσα ἀπὸ τὴ φιλοσοφία κι ὅτι ἡ σχέση αὐτὴ δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ ὑφίσταται, ἄσχετα ἂν οἱ μορφὲς μὲ τὶς ὁποῖες λειτούργησε κάθε φορὰ καθορίστηκαν τόσο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅσο κι ἀπὸ τὸ βαθμὸ ἀνάπτυξης τῆς ἴδιας τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης. Ἡ καρτεσιανὴ φιλοσοφία λειτουργοῦσε στὴν ἐποχή της μὲ τὴ μορφὴ ἐπιστημονικῆς θεωρίας, κι ἂν δὲν σκεφθοῦμε τὸ στοιχεῖο τῆς αὐθαίρετης παραδοχῆς μὲ τὸ ὁποῖο προχωρεῖ ἡ ἐπιστήμη, [45] θὰ μᾶς ἦταν δύσκολο, σήμερα, νὰ παραδεχθοῦμε κάτι τέτοιο. Ἂν τώρα τὸ μοντέλο αὐτὸ τονίζει τὴ διαλεκτικὴ λειτουργία τῆς σχέσης τῶν ἐπιστημῶν μὲ τὴ φιλοσοφία, αὐτὸ τὸ κάνει ὄχι τόσο γιὰ νὰ δείξει τὶς θετικὲς ἐπιπτώσεις ποὺ εἶχε ὡς τώρα (κυρίως γιὰ τὶς ἐπιστῆμες) ἡ διάκριση

---

44. Ὁ L. GOLDMANN στὶς ἐργασίες ποὺ ἀφιέρωσε γιὰ τὸν Piaget δὲν παύει νὰ ἐπισημαίνει τὶς ἀντιστοιχίες ἢ τὶς συγγένειες ποὺ παρουσιάζει ὁ γενετικὸς στρουκτουραλισμὸς τοῦ PIAGET μὲ τὴν μαρξιστικὴ θεωρία, σὲ πολλὲς μεθοδολογικὲς καὶ γνωσιολογικές τους ἀπόψεις. Τὸ ἴδιο κάνει καὶ ὁ CZESLAW NOWINSKI στὴ μελέτη του *Biologie. Théorie du développement et dialectique*, ὅπου ἐντοπίζει τὴ διαφορὰ τῶν δύο θεωριῶν στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιλαμβάνονται τὸν μηχανισμὸ ἐξισορρόπισης τῶν κοινωνικῶν δομῶν μέσα στὴ διαδικασία τῆς κοινωνικῆς ἀνάπτυξης. (Βλ. σχετικά, *Logique et connaissance*, σσ. 879-880).

45. TH. KUHN, *The Structure of Scientific Revolutions*, International Encyclopedia of United Science, Σικάγο 1970, τόμ. 2, ἀρ. 2, σ. 65.

τῆς ἐπιστημονικῆς ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ γνώση, ὅσο γιὰ νὰ ἐπισημάνει τὶς ἀρνητικὲς συνέπειες ποὺ θὰ ἔχει ἡ διάκριση αὐτή, ἂν ἐξακολουθήσει νὰ ἰσχύει στὸ μέλλον, ἐφόσον ἐπιτρέπει στὶς ἐπιστῆμες νὰ καλλιεργοῦν ἕνα στενὸ κι ἄκαμπτο πνεῦμα (μὲ τὴν πεποίθηση μάλιστα ὅτι μονοπωλοῦν τὴν ἀλήθεια), καθορίζοντας ἔτσι μιὰν ἀνάλογη ἀμυντικὴ στάση γιὰ τὴ φιλοσοφία. Εἶναι λοιπὸν ἀξιοσημείωτος ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία ἀνοίγει νέες προοπτικὲς γιὰ τὴ δυνατότητα μιᾶς ὁλοκληρωμένης δραστηριότητας τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Γιατὶ ἤδη μὲ τὰ σημερινὰ ἐπιστημολογικὰ δεδομένα, φαίνεται καθαρὰ πλέον ὅτι τὸ πλέγμα τῶν λογικῶν σχέσεων ποὺ συνδέουν τὰ θεωρητικὰ συστατικὰ (ἔννοιες, ὑποθέσεις, νόμοι κλπ.) ἑνὸς ἐπιστημονικοῦ ἢ φιλοσοφικοῦ συστήματος εἶναι τόσο πολύμορφο ὥστε εἶναι ἀπαραίτητη μιὰ συνεχῶς ἀνανεωνόμενη ἀντιμετώπιση τῶν σχέσεων τῶν ἐπιστημῶν μεταξύ τους καὶ μὲ τὴ φιλοσοφία.

Πράγματι, ἡ ἐπεξεργασία κυκλικῶν μοντέλων ποὺ ἀντικαθιστοῦν τὰ γραμμικὰ μοντέλα ποὺ ὑπαγόρευσε ὁ ἀναλυτικὸς λόγος, προκειμένου νὰ προσδιορισθοῦν ἐπαρκέστερα τὸ πρόβλημα τῆς κατάταξης τῶν ἐπιστημῶν ἢ τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τῶν λογικῶν κανόνων μὲ τὰ γεγονότα, οἱ ὁποῖες δημιουργοῦνται κατὰ τὶς γνωστικὲς ἢ πρακτικὲς διαδικασίες ἀνάπτυξης, ἀφήνουν νὰ φανεῖ καθαρὰ ὅτι ἡ λογικὴ ἀνάλυση τῶν ἐπιστημονικῶν δομῶν ἀπαιτεῖ ἕνα νέο ὄργανο λογικῆς, προσαρμοσμένο καλύτερα τόσο στὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα ὅσο καὶ στοὺς ἐπιστημονικοὺς ἢ φιλοσοφικοὺς τρόπους προσέγγισής της· μ' ἄλλα λόγια ἕνα διαλεκτικὸ ὄργανο ἀνάλυσης.

Ἡ συγκρότηση αὐτοῦ τοῦ novum organum dialecticum, γιὰ τὴν ἀνάγκη τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, [46] δὲν εἶναι ὑπόθεση ἑνὸς ἀνθρώπου ἢ μιᾶς ἐπιστημολογικῆς θεωρίας, παρόλο ποὺ ἤδη ἔχουν ἐργαστεῖ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ πολλὲς δυνάμεις στὸν τομέα τῆς ἐπιστημολογίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν.

Μ' ἕνα τέτοιο πνεῦμα, δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία ἀποτελεῖ τὸ κλειδὶ ἢ τὸ βασικὸ μοχλὸ τῆς σύγχρονης σκέψης, μιὰ καὶ οἱ τάσεις τῆς σύγχρονης σκέψης ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ποικίλες κι ὡς ἕνα μεγάλο βαθμὸ ἀντίρροπες. Μποροῦμε ὅμως νὰ ποῦμε ὅτι μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἐργάστηκε προσεγγίζοντας μὲ διαλεκτικοὺς τρόπους τὶς σχέσεις τοῦ πραγματικοῦ, ἄνοιξε ἕνα σίγουρο δρόμο πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ὥστε νὰ μποροῦμε νὰ τὴ θεω-

---

46. Τὸ 1959, ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Ath. Joja, στὸ ἄρθρο του <La presence d' Aristote dans la logique moderne>, στὸ *Acta logica*, 1, σσ. 7-19, κάνει λόγο ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἀνάγκη ἑνὸς τέτοιου ὀργάνου. Τὸ ἴδιο κάνει τὸ 1970 καὶ ὁ H. Lefebvre στὸ ἔργο του *Le manifeste differentialiste*, ὅ.π., ὅπου ἐπισημαίνει τὶς δυσκολίες ποὺ συναντᾶ ἡ ἀνάλυση προκειμένου νὰ παρακολουθήσει τὸν πραγματικὸ κόσμο μὲ τὶς πολλαπλὲς συγκεκριμένες διαφορὲς ποὺ παρουσιάζει στὸν τρόπο τῆς σκέψης, τῆς γνώσης ἢ τῆς δράσης.

ρήσουμε ὡς τὸν βασικὸ συντονιστὴ τῶν ἐρευνῶν καὶ συζητήσεων πού διεξάγονται στὰ πλαίσια τοῦ γενετικοῦ στρουκτουραλισμοῦ, πού ἀναγνωρίζει ἐξαρχῆς τὴν ἀνάγκη μιᾶς ὅσο τὸ δυνατὸ πιὸ ὁλοκληρωμένης καὶ εὔπλαστης προσέγγισης τῆς πραγματικότητας· γιατὶ ἡ πραγματικότητα, ἔχοντας γιὰ κύριό της γνώρισμα μιὰ συνεχὴ κίνηση πού παίρνει τὴ μορφὴ ἀέναης ἀνάπτυξης καὶ καταστροφῆς τῶν δομῶν της, εἶναι ἐξαιρετικὰ πολύμορφη καὶ πολύπλοκη.

Στὸ ἔργο του *Psychologie et épistémologie* [47] ὁ PIAGET ἀντικρούει τὸν σύγχρονο ἐμπειρισμὸ ποὺ δέχεται ὅτι ἡ γνώση πηγάζει ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις κι ὅτι εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀφαίρεσης τῶν δεδομένων ποὺ προκύπτουν ἀπὸ αὐτές. Γιατὶ ὁ σύγχρονος ἐμπειρισμός, ἀγνοώντας τὴ διαλεκτικὴ σχέση ποὺ συνδέει τὴν ἐμπειρία μὲ τὴ νόηση κι ἀναγκασμένος νὰ θεωρήσει τὸ αἴσθημα ὡς σύμβολο [48] βασισμένο σ' ἕνα σύστημα σημασιῶν, καταλήγει νὰ παραμερίσει τὴν ἴδια τὴν ἐμπειρία. [49]

Ὁ PIAGET ἀπορρίπτει τὴν παραπάνω ἄποψη, μὲ ἐπιχειρήματα ὅμως ποὺ περιορίζεται νὰ ἀντλήσει μόνον μέσα ἀπὸ τὶς ψυχολογικές του ἔρευνες, κινδυνεύοντας ἔτσι νὰ δημιουργήσει μιὰν ἀντίστροφη ἀλλὰ ἀνάλογη κατάσταση μὲ ἐκείνη ποὺ δημιούργησε ὁ ἁπλουστευτικὸς ἐμπειρισμός. Γιατί, ἐνῶ ἀντικαθιστᾶ τὰ αἰσθητηριακὰ δεδομένα μὲ τὴν πράξη ὡς πηγὴ τῆς γνώσης, ἀντιμετωπίζει τὴν τελευταία ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον στὴν ψυχολογικὴ λειτουργία της, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ πράξη νὰ παραμένει ἐγκλωβισμένη, κι αὐτὴ κι ὁ δυναμισμός της, μέσα στὸ χῶρο τῶν νοητικῶν διεργασιῶν, ἀποκομμένη ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ καὶ κοινωνική της διάσταση.

Θεωρητικὴ συνέπεια τῆς περιορισμένης αὐτῆς θεώρησης τῆς πράξης [50] εἶναι ἕνας ὁρισμένος ψυχολογισμὸς [51] στὸν ὁποῖο ἐκτρέπεται ἡ ἐπιστημολογικὴ

47. J. PIAGET, *Psychologie et épistémologie*, Παρίσι 1970.

48. Ἡ ἐμπειρικὴ ἄποψη, ἀγνοώντας τὴν ἀμοιβαία σχέση ἐμπειρίας καὶ νοῦ, εἶναι ὑποχρεωμένη ν' ἀναγάγει τὸ ἀντικείμενο σ' ἕνα πρωτογενὲς νοητικὸ στοιχεῖο, προκειμένου ἡ νόηση νὰ τὸ λάβει ὑπόψη της στὴ διαδικασία παραγωγῆς τῆς γνώσης. Ἀλλὰ κι ὡς σύμβολο τὸ αἴσθημα δὲν μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ συγκριθεῖ σὲ ἀντικειμενικότητα καὶ μὲ τὴν ἐλάχιστη μαθηματικὴ ἀπόδειξη· εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ ἐμπειρισμὸς τοποθετεῖ τὴ νόηση σ' ἕνα ἀνώτερο πεδίο κι ἀνεξάρτητο ἀπὸ αὐτὸ τῆς πραγματικότητας.

49. Ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα, ὁ J. J. AMPÈRE ὑποστήριζε ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀκριβὴς ἀντιστοιχία μεταξὺ αἰσθήματος καὶ πράγματος, μὲ τὸν τρόπο ποὺ δὲν ὑπάρχει κατὰ τὴν γνώμη του ἀναγκαία ἀνταπόκριση στὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων καὶ στὰ ἴδια τὰ πράγματα.

50. Γιατὶ δὲν πρόκειται γιὰ ἀναγωγὴ τῆς πράξης στὴ σκέψη.

51. Ὁ ψυχολογισμὸς ποὺ ἀποδίδουμε σ' αὐτὸ τὸ ἔργο τοῦ PIAGET δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν ψυχολογισμὸ ποὺ τοῦ καταλογίζει ἡ φαινομενολογικὴ Σχολὴ βασισμένη στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν γενετικῶν μεθόδων ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς ἐπιστημολογίας. Ὁ PIAGET ἀντιμετώπισε τὴν κριτικὴ ποὺ τοῦ κάνει ἡ φαινομενολογικὴ Σχολὴ μὲ πολλὰ σημεῖα στὸ ἔργο του *Sagesse et illusions de la philosophie*, ὅ.π., καὶ κυρίως στὸ ἄρθρο του «Défense de l'épistémologie génétique contre quelques «objections philosophiques»», *Revue philosophique*, 159 (1961), σσ. 475-500.

ἀνάλυση τοῦ PIAGET στὸ παραπάνω ἔργο μὲ ἀποτέλεσμα ἡ Γενετικὴ ἐπιστημολογία, στὸ ἔργο αὐτό, νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὶς ἀρχὲς ποὺ τῆς ἐπέβαλε ἡ διαλεκτικὴ σχέση Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου.

Σκοπός μας εἶναι λοιπόν, ἐδῶ, νὰ συζητήσουμε αὐτὴ τὴν ἀντίφαση. Κάνοντας λόγο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης, ὁ PIAGET ἀναφέρεται καὶ στοὺς ἱστορικοὺς καὶ κοινωνικοὺς ὅρους μέσα στοὺς ὁποίους γίνεται δυνατὴ αὐτὴ ἡ ἀνάπτυξη. Ἔχουμε κάθε λόγο ἐπομένως νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ἀνάγοντας τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης στὸ νόμο τῆς συνειδητοποίησης, [52] ἀνάγει στὸν ἴδιο νόμο καὶ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ κοινωνικοὺς ὅρους ποὺ τὴν καθορίζουν. Ἀλλὰ ἡ ἄποψη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ κοινωνικὴ πρακτική, τὸ σύνολο δηλαδὴ τῶν διεργασιῶν, θεωρητικῶν ἢ μή, ποὺ κινοῦν τὴ ζωὴ μέσα σὲ μιὰ κοινωνία, ἐξελίσσεται μὲ βάση τὸν ψυχολογικὸ νόμο τῆς συνειδητοποίησης ταυτίζεται τελικὰ μὲ τὴ χεγκελιανὴ ἄποψη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὅλες οἱ διεργασίες ποὺ συμβαίνουν στὸν κόσμο δὲν ἐκφράζουν παρὰ τὴν ἴδια τὴν ἀνάπτυξη τοῦ Λόγου ποὺ ἀποκτᾶ ἔτσι ἕναν ἀπόλυτο καὶ καθολικὸ χαρακτήρα. [53]

Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὸν προωθητικὸ ρόλο ποὺ παίζει ἡ συνειδητοποίηση στὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς σκέψης, τὸ σταθερὸ στοιχεῖο ποὺ ὑπάρχει στὴ βάση τῆς τελευταίας εἶναι ἡ πράξη τὴν ὁποία ἐπεσήμανε ὁ PIAGET στὸν πυρήνα τῆς νοητικῆς δομῆς. Κι ἀκριβῶς ἡ πράξη εἶναι τὸ στοιχεῖο ποὺ κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ ἐντάσσεται, σ' ὅλο τὸ φάσμα τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς του, σ' ἕνα ἱστορικὸ κοινωνικὸ πλαίσιο, μέσα στὸ ὁποῖο οἱ σχέσεις ποὺ δημιουργεῖ ὀργανώνονται ἀποτελεσματικότερα χάρη στὶς λειτουργίες τῆς σκέψης καὶ τῆς συνειδητοποίησης. Ἀντιμετωπίζουμε, μ' ἄλλα λόγια, ἐδῶ, τὴ διαλεκτικὴ σχέση Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου στὴν κοινωνιολογική της μορφή. Ἀλλὰ δὲν

---

52. J. PIAGET, *Psychologie et épistémologie*, ὅ.π., σ. 128.

53. Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ PIAGET ἔλαβε σοβαρὰ ὑπόψη του τὴ φιλοσοφία τοῦ Hegel στὸ βαθμὸ ποὺ ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος ἐπιχείρησε νὰ συλλάβει ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ τὴν πραγματικὴ κίνηση τοῦ σύμπαντος κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν πραγματικὴ κίνηση τῆς σκέψης. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτή, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι γιὰ τὴ Γενετικὴ ἐπιστημολογία, ὁ χεγκελιανὸς λόγος μὲ τὴ μορφὴ τοῦ ἀπόλυτου δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ταυτόχρονης προσαρμογῆς τῆς νόησης (μὲ τὴν ἔννοια τοῦ entendement, ἐφόσον χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἀναφορικότητα), στὴν κίνηση τοῦ σύμπαντος καὶ τῆς ἀφομοίωσης τοῦ σύμπαντος μέσα ἀπὸ τὴ δράση τῆς σκέψης. Μόνον ποὺ ὁ Χέγκελ τὴν κίνηση τοῦ σύμπαντος, ποὺ καθορίζει τὴν ἀνάπτυξη τοῦ Λόγου καὶ καθορίζεται ἀπὸ αὐτήν, θὰ τὴν ἀναγάγει τελικὰ σὲ κίνηση τοῦ ἴδιου τοῦ Λόγου, ὥστε ἡ ἀνάπτυξη τῆς νόησης ὅπως καὶ ἡ κίνηση τοῦ σύμπαντος νὰ μὴν εἶναι παρὰ στιγμὲς τῆς ὁλοκλήρωσης τοῦ Λόγου. Κι ἂν ὁ PIAGET δὲν ἄφηνε καθαρὰ νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ἀσχολεῖται μὲ τὰ προβλήματα τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης γιὰ τὸ λόγο ὅτι κινεῖται στὸ χῶρο τῆς ἐπιστημολογίας, κι ἂν παράλληλα, καὶ κυρίως γι' αὐτό, δὲν δεχόταν τοὺς κοινωνικοὺς καθορισμοὺς παράλληλα μὲ τοὺς ψυχολογικοὺς καθορισμούς, θεωρώντας τὸ κοινωνικὸ ὡς σταθερὸ δεδομένο, θὰ μποροῦσε κάλλιστα νὰ θεωρηθεῖ ὡς σύγχρονος χεγκελιανὸς θεωρητικός.

είναι ή σχέση αὐτὴ στὴν κοινωνιολογική της μορφὴ ποὺ ἀγνοεῖ ὁ PIAGET. ἀντίθετα εἶναι ὁ ἴδιος ποὺ τὴν ἐπισημαίνει μὲ ἐπιστημολογικοὺς ὅρους μέσα στὸ ἔργο του. Ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται νὰ ἀγνοεῖ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ σχέση αὐτὴ δὲν εἶναι φορέας μόνον τῶν γνωστικῶν διεργασιῶν, στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀτομικῆς νόησης ἢ στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης, ἀλλὰ καὶ τῶν διεργασιῶν ποὺ ἀκατάπαυστα συντελοῦνται μέσα στὴν κοινωνικὴ ζωή, ἡ ὁποία καθορίζει καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης καὶ καθορίζεται ἀπὸ αὐτές. Ἢ θὰ δεχθοῦμε λοιπὸν ὄχι μόνον τὶς ἐπιστημολογικὲς ἀλλὰ καὶ τὶς κοινωνιολογικὲς συνέπειες τῆς διαλεκτικῆς σχέσης Ὑποκειμένου - Ἀντικειμένου ὥστε νὰ μὴ κάνουμε αὐθαίρετες ἀναγωγὲς τοῦ κοινωνικοῦ παράγοντα στὸν ψυχολογικὸ [54] ἢ θὰ ὀπισθοδρομήσουμε σ' ἕναν καλυμμένο κάτω ἀπὸ τὶς σύγχρονες ἀπόπειρες ἀναβίωσής του ἰδεαλισμὸ ποὺ δίνει στὸ Ὑποκείμενο θέση προτεραιότητας σὲ σχέση μὲ τὸ Ἀντικείμενο.

Ἀνάγοντας τὶς γενετικὲς μεθόδους στὴν ψυχογενετικὴ μέθοδο, ὁ PIAGET περιορίζει τὸ Ὑποκείμενο στὰ ὅρια τῆς νοητικῆς του ἀνάπτυξης καὶ στὰ ὅρια τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης. Μ' ἄλλα λόγια τὸ παρακολουθεῖ μόνον στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο γνωρίζει τὸν κόσμο, ἀφήνοντας στὴν ἄκρη τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους τὸ ἴδιο τὸ Ὑποκείμενο, τὴν ἴδια στιγμή, ζεῖ καὶ κινεῖται μέσα στὸν κόσμο.

Ἔτσι, ἂν δεχθοῦμε μιὰ τέτοια ἀναγωγή, δὲν μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε τὴ γένεση τῶν κοινωνικῶν, οἰκονομικῶν, πολιτικῶν λόγου χάρη θεσμῶν, παρὰ μόνον στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ θεσμοὶ αὐτοὶ γίνονται τὸ ἀντικείμενο τῆς συνειδητοποίησης ἐκ μέρους τοῦ Ὑποκειμένου. Ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ διεργασία

---

54. Ἡ περίπτωση τῶν πρωτογόνων εἶναι ἐνδεικτική· ἡ νοητική τους ἀνάπτυξη συντελεῖται μέσα ἀπὸ μιὰν ὀργανωμένη κοινωνικὴ διαδικασία, τὴ διαδικασία τῆς μύησης (initiation), ποὺ τοὺς προετοιμάζει νὰ ἐνταχθοῦν ἐνεργητικὰ στὶς δομὲς τῆς κοινωνίας τους. Ἡ διαδικασία τῆς μύησης στοὺς Μπαντοὺ π.χ. τῆς Ν.Α. Ἀφρικῆς γίνεται μὲ μαγικο-θρησκευτικὲς τελετές, μέσα ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀναπτύσσονται νοητικὰ καὶ κοινωνικὰ συγχρόνως περνώντας ἀπὸ τρία στάδια· στὸ πρῶτο στάδιο γνωρίζουν τὸ ἄμεσο περιβάλλον τους συνειδητοποιώντας τοὺς νόμους τοῦ σώματος, τῆς φωτιᾶς, τῆς ἑστίας· στὸ δεύτερο μαθαίνουν τὴν ἐπιστήμη τοῦ σύμπαντος, ὅπως ἡ κοινωνία τους τὴν ἀντιλαμβάνεται, καὶ στὴν τρίτη ὁλοκληρώνουν τὴν κοινωνική τους ἐκπαίδευση συνειδητοποιώντας ὁ καθένας τὴ θέση ποὺ θὰ πάρει μέσα στὴν κοινωνία τους. (Βλ. D. ZAHAN, *Religion, spiritualité et pensée africaines*, Παρίσι 1970, σσ. 87-105).

Παρατηροῦμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος στὴν πρωτόγονη κοινωνία ἀναπτύσσεται λογικὰ συνειδητοποιώντας τὴ θέση ποὺ τοῦ ἔχει δοθεῖ μέσα στὴν κοινωνία του. Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε πὼς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ νοητικὴ συγκρότηση τῶν πρωτογόνων (ἄσχετα μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ μορφοποιοῦν αὐτὴ τὴ συγκρότηση καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι πράγματι πρωτογενῆ, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι στηρίζονται σὲ ἀνθρωπομορφικὲς ἐξηγήσεις, μυθολογικὰ σχήματα καὶ πλασματικὰ δεδομένα), συντελεῖται μὲ τὴ συνειδητοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ τους ἐγώ, μέσα στὸ καθαρὰ κοινωνικὸ πλαίσιο τῆς μύησης, φωτίζει σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ τὸ ρόλο ποὺ παίζει ὁ κοινωνικὸς παράγοντας στὴ διαμόρφωση τῆς σκέψης μὲ ἐνδιάμεσο τὴν ἴδια τὴν πράξη.

γένεσης τῶν θεσμῶν, γιὰ νὰ μείνουμε σ' αὐτὸ τὸ παράδειγμα, δὲν συντελεῖται μὲ βάση τὴ διαλεκτική του σχέση μὲ τὸ Ἀντικείμενο, στὸ ἐπίπεδο τῆς συνείδησης, ἀλλὰ στὸ πλαίσιο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς μέσα στὸ ὁποῖο τὸ Ὑποκείμενο δὲν συνειδητοποιεῖ μόνον ἢ δὲν γνωρίζει ἁπλῶς, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ δρᾶ.

Σπουδαστήριο Φιλοσοφίας καὶ Παιδαγωγικῆς Α. ΔΕΛΗΓΕΩΡΓΗ - ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ